

Národnostný štatút z roku 1938 a maďarská menšina*

94(437)“1938“
329.4(437.6)“1938“
323.15(=511.141)(437.6)“1938“

Kľúčové slová: národnostná politika, národnostný štatút, sudetskonemecký problém, reforma verejnej správy, postavenie maďarskej menšiny, Zjednotená maďarská strana, Milan Hodža

Národnostný štatút premiéra Milana Hodžu bol najsľubnejším pokusom medzivojnovej československej národnostnej politiky na riešenie národnostných problémov. Napriek tomu o tejto výnimočnej chvíli prvej Československej republiky vie málo verejnosť, málo sa jej venuje aj odborná literatúra.¹ Dôvody môžu byť viaceré. Jedným z nich môže byť fakt, že skutočne išlo len o pokus, ktorý – aj keď to nijako neznižuje jeho hodnotu – sa nedostal do štádia realizácie, ba – podľa našich súčasných vedomostí – bol odsúdený na neúspech už pri svojom zrode. Českých a slovenských historikov môže odrádzať od dôkladnejšieho vyhodnocovania dokumentu aj to, že národnostný štatút so svojimi veľkorysými ponukami národnostiam zároveň naznačuje mieru dlhov, ktoré Československá republika nahromadila voči svojim menšinám počas prvých dvadsať rokov svojej existencie.

Príčiny a okolnosti vypracovania štatútu

Napriek všetkým pozitívam v praxi Československej republiky ako parlamentnej demokracie so systémom súťažiacich politických strán, napriek zdanlivému pokoji a úspechom v 20. rokoch, prvá republika nedokázala uspokojivo vyriešiť situáciu národností, ktoré tvorili približne tretinu jeho obyvateľstva.

Aj keď väčšina voličov nemeckej národnosti v Čechách v parlamentných voľbách v roku 1925 aj v roku 1929 podporila tzv. aktivistické strany, teda tie, ktoré spolupracovali s pražskou vládou, a od roku 1926 vždy bol vo vláde aj nemecký minister, nemohlo to prekryť základný protiklad medzi národnoštátnymi snahami pražských vlád a požiadavkami národností.

Hospodárske, sociálne a politické zmeny, ktoré nastali na začiatku 30. rokov, hrubo narušili konsolidáciu československej vnútornej politiky. V dôsledku hospo-

* Táto štúdia vznikla použitím niektorých kapitol z autorovej pripravovanej monografie *Egy rövid esztendő krónikája* [Kronika jedného krátkeho roka].

dárskej krízy sa do zvlášť nepriaznivej situácie dostali národnosťami obývané územia pozdĺž hraníc, a sociálne problémy ďalej oslabovali aj tak krehkú lojalitu tu žijúceho obyvateľstva voči republike. Paralelne s tým sa začali na medzinárodnej scéne pohyby, v dôsledku ktorých sa dovtedy dominantné sily, zainteresované na udržiavaní versaillského systému, dostali do defenzívy pod tlakom štátov usilujúcich sa o zmenu existujúceho poriadku² – predovšetkým nacistického Nemecka. Hitlerovská demagógia a ekonomické posilnenie sa Nemecka v nemalej miere ovplyvnilo sudetonemecké obyvateľstvo stále sa hrbiace pod ťarchou hospodárskej krízy. Nemecký volič sa odvrátil od aktivistov, a vo voľbách v roku 1935 už získala najviac hlasov Sudetonemecká strana (SdP),³ ktorá nastúpila na miesto skôr zakázaných dvoch najextrémistickejších nemeckých politických strán. Aj keď je pravdou, že v tom čase SdP ešte stále malo bližšie k predstavám Othmara Spanna o stavovskom štáte,⁴ ako k ideám národného socializmu, jej hodnotový poriadok v každom prípade protirečil usporiadaniu republiky, čo muselo byť výstražným znamením pre Prahu.

Ďalším ponaučením z volieb v roku 1935 bolo stuhnutie frontových línií medzi stranami a sprostredkovane aj medzi jednotlivými táborami rozdelenej československej spoločnosti. Výsledky volieb totiž s definitívnou platnosťou potvrdili rozdelenie spoločnosti, kde sa na jednej strane ocitli podporovatelia centralistického a čechoslovakistického modelu štátu, na druhej sily zainteresované na odbúravaní tohto modelu. A sily už boli pomerne vyrovnané.

Na zmenu atmosféry v medzinárodnej politike, na zomknutie sa menšinových komúnit a zväčšenie sa revizionistickej hrozby musela reagovať aj pražská vláda, musela uskutočniť kroky na garantovanie bezpečnosti krajiny. Milan Hodža, zastávajúci funkciu ministerského predsedu od roku 1935 – jediný premiér prvej republiky slovenského pôvodu – viac ako iní česko-slovenskí politici tohto obdobia pociťoval, že stabilitu republiky možno zabezpečiť iba vykonaním komplexných opatrení.

V duchu tohto svojho presvedčenia chcel naraz dosiahnuť zblíženie sa štátov dunajského regiónu, posilniť vojenskú obranu štátu a vyriešiť národnostné problémy Československa. Preto sa od roku 1936 zosilnili vládne snahy o uspokojivé riešenie slovenskej otázky a o pacifikovanie sudetonemeckého problému, pričom Hodža, prispôsobujúc sa očakávaniam českej politiky, musel klásť dôraz najmä na tento posledný problém.

V oblasti vyrovnania sa s menšinami, resp. pri riešení ústrednej otázky tohto procesu – zmierenia sa s Nemcami však ani Hodža nebol schopný prelomiť dovtedajšie národnosťatne obmedzenia, a nesnažil sa o dosiahnutie modus vivendi s opozičnými stranami, podporovanými väčšinou národnostných spoločenstiev (aj keď je, pravdupovediac, otázne, či by v SdP našiel partnera pre tento cieľ), ale pokúšal sa o dohodu s aktivistickými silami. Takýto prístup, napriek istým chvíľkovým prednostiam a úspechom nemohol priniesť, ani nepriniesol dlhodobé riešenie. Vláda 18. februára 1937 prijala vyhlásenie o riešení národnostnej otázky, v ktorom si osvojila požiadavky nemeckých neoaktivistov a prisľúbila sanáciu krízou postihnutých nemeckých oblastí, prijatie nemeckých zamestnancov do štátnej správy, veľkorysejšiu jazykovú politiku, prešetrovanie krívd,⁵ na oplátku sa aktivisti vzdali požiadavky na akúkoľvek formu autonómie. No najväčšou chybou vládneho vyhlásenia bolo predsa len to, že jeho praktické výsledky sa dostavovali len pomaly, pričom sa štátna správa – ktorú sa opatrenia existenčne dotýkali – snažila ho sabotovať. Plán sa ale skončil fiaskom pre inú príčinu – než stačili jeho výsledky dozrieť, Československo sa už dostalo na pokraj rozpadu.

Mračná nad Československom sa začali sťahovať na jar roku 1938. Anšlus, teda anexia Rakúska Nemeckom už jednoznačne naznačoval, že Hitler neúprosne sleduje svoje expanzionistické ciele. Nebolo žiadnych pochyb o tom, že ďalšou jeho obeťou bude Československo. Nemecké plány na rozdrobenie Československa neboli novinkou, no na konci roku 1937 boli doplnené o nový prvok. Vtedy totiž Konrad Henlein, vtedajší vodca SdP v liste adresovanom ríšskemu kancelárovi ponúkol, že činnosť svojej strany postaví do služieb nacistickej politiky. Zrejme vtedy si aj Hitler uvedomil, že sudetonemecký problém je využiteľný na rozbitie susedného Československa.⁶ Od tejto chvíle začala SdP ako poslušný prisluhovač Hitlera zneužívať legitímne požiadavky sudetonemeckého obyvateľstva.

Anšlus mal určujúci vplyv aj na československú vnútornú politiku. Nepriamy vplyv zväčšeného nemeckého „životného priestoru“ bol takmer okamžite citeľný v Československu. Konrad Henlein sa už deň po anšluse obrátil výzvou na všetkých Nemcov žijúcich v Československu, v ktorej vyzýval na okamžité politické zjednotenie „nemeckej národnej skupiny“ (Volksgruppe), a ostatným nemeckým stranám odkázal, že nemajú právo na existenciu.⁷ Adresáti odkaz pochopili, a v nasledujúcich týždňoch sa všetky, ešte aj aktivistické strany (okrem sociálnych demokratov) splynuli s SdP. Súčasne sa skokovito zvýšilo národné povedomie Nemcov v Československu, a stále otvorenejšie začali hovoriť o druhom anšluse, čím rozumeli pripojenie sudetonemeckých oblastí k Nemecku. Ich netrpezlivosť bola v tom čase ešte nepríjemná pre Hitlera, ktorý by – aj keď nevylučoval ani riešenie pomocou zbraní – rád riešil aj tento problém konsenzom veľmocí a bez vojny. Dobré túto situáciu chápal aj chargé d'affaires maďarského zastupiteľského úradu, János Vörösmarty, ktorý v apríli napísal nasledovné: „*Pre nikoho nie je tajomstvom, že sudetskí Nemci sú odhodlaní pripojiť sa k Nemecku: otázny je už len termín, a v tomto ohľade sú požiadavky Hitlera a tunajších Nemcov ťažko zosúladiť. Kým sa totiž Führer chce za každú cenu vyhnúť vojne a chce aj tento problém vyriešiť po vzore Rakúska, netrpezlivosť sudetských Nemcov sa dostala do bodu varu, a najväčšou starosťou ich vodcov, prisluhujúcich Berlínu, je práve utíšenie davov, vyzývanie k trpezlivosti a na čakanie.*“⁸

Samozrejme, Praha tiež musela reagovať na dôsledky anšlusu, lebo české krajiný sa dostali do faktického obkľúčenia Nemecka, a československí politici museli vedieť, že ďalšou obeťou nemeckej expanzie môže byť práve Československo. Keďže Hodža spoznal, že práve sudetonemecká otázka môže Hitlerovi poslúžiť ako zámienka pre zásah, chcel túto hrozbu eliminovať pacifikáciou sudetonemeckého hnutia. Prostriedkom k tomu mal byť národnostný štatút. Predsavzatie vytvoriť ho bolo oznámené 28. marca.

Prvé štádium tvorby štatútu (apríl – júl 1938)

Od oznámenia ministerského predsedu o úmysle vytvoriť národnostný štatút na konci marca po prerušenie rokovaní o usporiadaní situácie menšín v polovici septembra uplynulo asi päť aj pol mesiaca. Za tento čas obsah pojmu „štatút“ prešiel zásadnou zmenou. Hodža totiž pôvodne myslel iba na akúsi reštrukturalizáciu a na mierne vylepšenú rekodifikáciu existujúcich zákonov a iných právnych noriem týkajúcich sa právneho postavenia menšín,⁹ no pod vplyvom udalostí dospel k myšlienke polozenia zásadne nových základov československej národnostnej politiky, prestavby

československého národného štátu na štát mnohonárodný. Výrazne sa zmenil aj spôsob narábania so štatútom – kým v prvých týždňoch po anšluse vedúci československí politickí činitelia, najmä prezident Beneš, v súlade s dovtedajšou politikou Prahy neustále zdôrazňovali výlučne vnútropolitický charakter riešenia národnostnej otázky, počas prípravných prác nadobudol problém štatútu medzinárodný rozmer, o ktorom československá vláda viackrát konzultovala s Londýnom aj s Parížom.

Ak chceme porozumieť rokovaniam o štatúte, nemôžeme nebrať do úvahy to, že návrh mal za cieľ riešiť problém sudetských Nemcov; otázka ostatných menšín, aj maďarskej, zostala len vedľajšou záležitosťou. Úspech alebo fiasko štatútu preto záviselo od dohody s hlavnou politickou stranou nemeckej menšiny, s SdP. Lenže SdP si v skutočnosti neželala úspech rokovaní. V súlade s Hitlerovými plánmi rokovania o štatúte boli pre SdP iba prostriedkom pre generovanie takého dlhodobého česko-nemeckého napätia, ktoré by vytvorilo pre Nemecko možnosť aj európskou verejnosťou akceptovateľného zásahu, a tým zničenia Československa. V tejto súvislosti je akceptovateľné neskoršie hodnotenie Milana Hodžu, podľa ktorého *„česko-slovenské rokovanie s nemeckou menšinou, ktoré sa viedlo od marca do septembra 1938, bolo bojom nerovnakých síl za nerovnaké ciele. Česko-slovenskej vláde išlo o riešenia, konsolidáciu a mier; nemeckej menšine, najmä po anšluse, o deštrukciu.“*¹⁰ Preto je odôvodnené v konečnom dôsledku pripisovať vinu za strokotanie rokovaní nemeckej strane, aj keď vieme, že úsilie československého vedenia nebolo celkom úprimné, ani dobrovoľné, keďže väčšinu ústupkov v štatúte ponúklo len pod vplyvom okolností, resp. pod nátlakom svojich západných spojencov.

V prvej fáze boli práce na návrhu národnostného štatútu dosť utajené. Aj keď Hodža konzultoval s vedením SdP už 1. apríla, a 8. apríla oboznámil so svojou predstavou aj vládu, o týchto stretnutiach neprenikli dôležitejšie informácie. Dalo sa už ale tušiť, že ministerský predseda bude musieť bojovať na dvoch frontoch: na jednej strane so sudetskými Nemcami (lídri SdP už po aprílovom stretnutí naznačili, že pre nich je Hodžova ponuka nedostačujúca), na strane druhej s väčšou časťou českej verejnosti a s tými českými politickými silami, ktoré nesúhlasili s politikou ústupkov voči národnostiam, a ktoré sa snažili čím viac obmedziť manévrovací priestor ministerského predsedu počas rokovaní.¹¹

Ak Hodža a jeho podporovatelia v tomto čase ešte dúfali, že za cenu malých ústupkov a zapojenia SdP do práce vlády dokážu celú situáciu udržať pod kontrolou a vytvoriť dlhodobejšie status quo, veľmi rýchlo sa museli sklamať: vo svetle karlovarského kongresu SdP sa všetky ich plány ukázali byť iluzórnymi. Požiadavku nemeckej územnej autonómie a slobodného šírenia nacistického svetonázoru považovali za prehnanú aj kompromisom najviac otvorení československí politici. Hodžovu pozíciu skomplikovali aj postoje českej verejnosti, ktorá po zverejnení karlovarských bodov ešte viac odmietala akékoľvek ústupky voči Nemcom.

Naopak, britská a francúzska vláda stále viac nabádali Prahu na prijatie meritórnych ústupkov. Toto stanovisko sa odzrkadľovalo aj v demarši, ktorý zástupcovia spomenutých vlád odovzdali v Prahe 7. mája, pričom Veľká Británia pod meritórnymi ústupkami rozumela minimálne poskytnutie autonómie. Britská vláda, naklonená ústupkom voči nacistickému Nemecku, v skutočnosti už aj autonómiu považovala za prechodný stav; domnievala sa, že životaschopným riešením bude odstúpenie časti územia obývaného Nemcami Nemecku. Popri iných prameňoch to naznačuje aj rokovanie ministra zahraničných vecí lorda Halifaxa s Jánom Masarykom,

československým vyslancom v Londýne, počas ktorého britský politik tlmočil názor – ktorý odznel už na anglicko-francúzskych konzultáciách v Londýne –, podľa ktorého Veľká Británia ani v prípade vojnového víťazstva nedokáže Československu garantovať udržanie súčasných hraníc.¹²

Pražská vláda ale naďalej nebola ochotná prekročiť určité hranice. Ponúkala síce ešte väčšie ústupky, no miesto karlovarskeho programu SdP považovala za východiskový bod vlastné návrhy, pričom nebola ochotná rokovať o územnej autonómii, o kolektívnych právach menšín a o zmene orientácie československej zahraničnej politiky. Čiže v polovici mája československú koncepciu stále charakterizovalo lipnutie na národnoštátnom modeli.¹³ Neschopnosť dohody ale nepadá v prvom rade na vrub Prahy; SdP už 18. mája (teda deň pred schválením prvej verzie návrhu štatútu československou vládou)¹⁴ prijala utajené strategické rozhodnutie o odmietnutí štatútu bez ohľadu na jeho obsah, pretože už nie je v záujme nemeckej komunity podporovať akékoľvek riešenie v rámci Československa.¹⁵

Napriek všetkým ťažkostiam ministerský predseda prisľúbil pripraviť definitívny text návrhu a predložiť ho do parlamentu do konca mája, čo sa však stalo ireálnym v dôsledku čiastočnej mobilizácie 21. mája. Iniciatívy sa tak znovu ujala SdP, ktorá ešte pred tretím kolom obecných volieb, 8. júna predložila vláde štrnásťbodové memorandum. Tento návrh predpokladal uznanie kolektívnych práv etník žijúcich v Československu a etnické vymedzenie nimi obývaných území.

Sudetonemecký návrh vychádzal z karlovarskeho, pre Prahu naďalej neprijateľného programu, a podľa českej odbornej literatúry by v konečnom dôsledku viedol k znefunkčneniu štátu,¹⁶ no vláda pod medzinárodným nátlakom prihliadla na jeho body pri vypracovaní svojho „druhého návrhu“. Tento návrh, ktorý bol hotový v polovici júna, 30. júna prerokovala vláda na rozšírenom zasadnutí za prítomnosti predsedov koalíčných strán a po dopracovaní ho schválila. Takto pripravený návrh štatútu¹⁷ síce neprekročil väčšinu obmedzení stanovených koalíčnými stranami (teda nepredpokladal zmenu zahraničnej politiky a nepodporoval ani prijatie zásady územnej autonómie), napriek tomu išiel ďaleko za hranice pôvodných československých predstáv. Ako na to poukázal Zdeněk Kárník, národnostnú otázku chceli riešiť rozšírením demokratického charakteru štátu v dvoch smeroch – v smere posilnenia samosprávnych kompetencií a v smere rozšírenia práv národností.¹⁸

Miesto Nemcami požadovanej územnej autonómie chcel návrh riešiť samosprávu menšín¹⁹ pomocou mechanizmov prevzatých z čias Monarchie, ustanovením národnostných kúrií v rámci krajinských a okresných samospráv. Celé územie štátu by bolo naďalej rozdelené na štyri krajiny (zeme), na Českú, Moravskosliezsku, Slovenskú a Karpatoruskú.²⁰ Na čele týchto kompetenčne posilnených územnosprávnych celkov by stáli 60 až 120-členné krajinské snemy (podľa počtu obyvateľov) ako najvyššie samosprávne orgány. Uplatnenie princípu samosprávy menšín by chceli zabezpečiť tak, že poslanci zvolení do snemov by sa zoskupovali do národnostných kúrií na základe národnostnej príslušnosti, a tieto kúrie by mali spolurozhodovacie právo vo všetkých záležitostiach týkajúcich sa príslušnej menšiny.²¹ Druhým dôležitým pilierom decentralizovanej správy sa mali stať okresné samosprávne orgány, ktoré by sa, na rozdiel od predošlej praxe, prísne odčlenili od štátnej správy, a fungovali by na podobnom princípe, ako krajinské samosprávne orgány.

Návrh štatútu stanovil aj úplnú rovnoprávnosť všetkých národov žijúcich v Československu a zakazoval všetky formy odnárodňovania. Samostatné paragrafy sa

novali zabezpečeniu pomerného zastúpenia národností na štátnych úradoch, a to podľa výsledkov posledného sčítania ľudu, pričom do pozícií na úradoch venujúcich sa národnostným záležitostiam by sa mali menovať výlučne osoby príslušnej národnosti. Proporcionálna časť štátneho rozpočtu by prislúchala menšinám. Toto všetko by bolo ešte doplnené plnohodnotnou kultúrnou a školskou autonómiou menšín.

Nový jazykový zákon by síce zotrval na báze zákonnej úpravy z roku 1920, no s podstatnými koncesiami smerom k národnostiam. Československý jazyk si mal zachovať charakter štátneho jazyka, ale v oblastiach, kde národnosti tvorili väčšinu, aj ich jazyk by sa stal úradným. Percentuálna hranica pre používanie jazykov menšín by sa podľa návrhu mala znížiť z 20 na 15 %²² s tým, že pôsobnosť týchto opatrení by sa rozšírila okrem verejnej správy aj na štátne podniky, teda aj na železnice a poštu.

Materiál, prijatý koncom júna na rozšírenom zasadnutí ministerskej rady zďaleka nebol považovaný za definitívny, o stanovisko boli požiadané aj jednotlivé rezorty. Tieto síce vo verbálnej rovine návrh podporovali, no vzniesli početné pripomienky, fakticky zužujúce dopady štatútu. Ostrú odmietavú reakciu vyvolalo najmä prípadné zavedenie proporcionálneho zastúpenia menšín v štátnej správe. Ministerstvo sociálnych vecí napríklad odmietal tento princíp s odôvodnením, že služba štátu si vyžaduje úplne spoľahlivých a oddaných úradníkov.²³ Aj iní, ktorí návrh pripomienkovali, si vedeli predstaviť zamestnanie jedine osôb, z pohľadu štátu úplne spoľahlivých – čo by samozrejme vyvolalo ďalšie problémy. Ministerstvo obrany navrhlo vyňať spod uplatnenia princípu proporcionality armádu, políciu, pohraničnú stráž, politické úrady, poštu, železnice, štátne lesy, a všetky podniky, ktorých fungovanie je významné z hľadiska obrany štátu.²⁴

Napriek nezhodám vo vysokej politike a skôr odmietavému postoju českej verejnosti vláda 26. júla schválila text návrhov zákonov, ktorý už považoval za definitívny, a na druhý deň ho aj rozoslal na veľvyslanectvá na informáciu. Vtedy ešte vláda dúfala, že 3. augusta bude môcť návrh predložiť do národného zhromaždenia a začať meritórnú diskusiu o ňom. K tomu však chýbalo splnenie jednej podmienky – pozitívny ohlas nemeckej strany, nakoľko SdP počas júla sa stále vyhýbala rokovaniam. Všímajúc si tento vývoj československé vedenie zvažovalo predloženie návrhu štatútu do parlamentu bez rokovania s SdP, no britská vláda čo najrozhodnejšie odhovárala Prahu od takéhoto kroku a žiadala, aby Národnému zhromaždeniu bol predložený iba taký materiál, na ktorom sa dohodli aj s Nemcami.²⁵ Nemecká odpoveď napokon prišla 1. augusta, a bola jednoznačne odmietavá, čo súčasne znamenalo koniec tzv. druhého plánu, a návrh sa 3. augusta nedostal na program schôdze Národného zhromaždenia. Navyše v tento deň dorazil do Prahy lord Runciman, označený britskou vládou za „investigátor“ (vyšetrovateľ) a „mediator“ (sprostredkovateľ), misia ktorého otvorila novú kapitolu v zaobchádzaní s nemeckou otázkou.

Stanovisko Zjednotenej maďarskej strany v prvej fáze rokovaní o štatúte

Na rozdiel od postojov SdP, stanovisko Zjednotenej maďarskej strany (ZMS) k Hodžom iniciovanému národnostnému štatútu ešte zďaleka nie je prebádané. Jeho ťažká čitateľnosť je spôsobená predovšetkým nedostatkom relevantných prameňov, keďže pre absenciu archívu ZMS sú bádatelia zväčša nútení opierať sa o hlásenia

československých bezpečnostných orgánov, resp. o hlásenia maďarských zastupiteľských orgánov v Československu adresovaných Budapešti. Z často protikladných informácií obsiahnutých v týchto dokumentoch sa ťažko rysuje jednoliaty a jasný obraz o správaní ZMS.

V každom prípade je evidentné, že dlhodobá taktika strany bola závislá od budapeštianskej politiky a prispôbovala sa k jej línii aj v otázke revízie hraníc, teda favorizovala myšlienku mierovej zmeny hraníc za konsenzu veľmocí. Nakoľko však na jar 1938 chýbala akákoľvek angažovanosť západných štátov a tým aj realističnosť takéhoto riešenia, Budapešť vysielala smerom k ZMS odkazy o potrebnosti prispôbiť sa existencii v rámci Československa až po priaznivú zmenu situácie, a o tom, že všetky možné prostriedky, vrátane dohody s vládou, treba využiť na zlepšenie postavenia Maďarov na Slovensku. Zároveň však vylúčila možnosť akejkoľvek dohody, ktorá by prispela ku stabilizácii platných hraníc.

Počas rokovaní o národnostnom štatúte sa situácia maďarskej menšiny vynárala iba ako marginálny problém. K tomuto faktoru boli úmerné aj styky vlády s maďarskými politickými silami; v prvej fáze prác na štatúte maďarské strany nedostali prakticky žiadne oficiálne informácie, takže aj lídri ZMS získavali poznatky o dokumente najmä z českej a nemeckej tlače, resp. od svojich sudetonemeckých kolegov – poslancov. Nakoľko vo svojom vystúpení v rozhlase 28. marca, v ktorom oznámil vytvorenie štatútu, Hodža spomenul iba riešenie nemeckej otázky,²⁶ a rovnako iba táto otázka rezonovala aj vo verejnosti, ba aj vyhlásenia francúzskej a britskej vlády zúžili národnostné problémy Československa iba na situáciu nemeckej menšiny, pre vedenie ZMS nebolo spočiatku jasné ani to, či sa štatút, ak vznikne na základe dohody Prahy a SdP, bude vôbec vzťahovať aj na maďarskú menšinu na Slovensku.

Istým vodidlom pri zisťovaní stanoviska ZMS by mohol slúžiť rozhovor predsedu parlamentného klubu ZMS, Gézu Szüllőho pre budapeštianske noviny *Nemzet* z polovice mája.²⁷ V tomto rozhovore maďarský politik za podmienku prípadného lojálneho akceptovania štatútu zo strany ZMS označil garantovanie úplného národného sebaurčenia a proporcionálny podiel na štátnom rozpočte. Toto stanovisko čiastočne dopĺňa prejav predsedu strany Andora Jarossa, taktiež z polovice mája, prednesený v rámci volebnej kampane v Galante. V ňom načrtnol východiskovú pozíciu maďarskej strany nasledovne: „...*Maďarmi obývané územia sa musia stať znovu maďarskými. S nami sa dá dohodnúť len vtedy, ak sa toto stane. V tomto smere sa zatiaľ nič neudialo. (...) Vláda nemá právo na to, aby Maďarmi obývané územia neboli spravované Maďarmi, aby súdne rozhodnutia nad Maďarmi nevynášali Maďari, aby to neboli Maďari, ktorí bdejú nad verejnou bezpečnosťou a finančnou správou, aby Nemaďari obrábali brázdy pokropené maďarským potom a krvou. Maďari potrebujú v rámci územnej samosprávy Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny plnohodnotnú národnú samosprávu.*“²⁸ Čiže ZMS za základ naďalej považovala autonómiu Slovenska, v rámci ktorej počítal s kultúrnou a školskou autonómiou, resp. s kontrolou verejnej správy.

Podmienky pre zahájenie rokovaní sa oficiálne sformulovali na zasadnutí predsedníctva ZMS 17. mája. Szüllő, ktorý rokovaniam predsedal, označil situáciu za čo možno najpriaznivejšiu. Podľa neho totiž pražská vláda pôjde pri ústupkoch menšinám až po hranice svojich možností, a tak budú môcť Maďari uzavrieť rokovania s veľkým ziskom. V znamení tohto hodnotenia situácie strana určila za základ budúcich rokovaní nasledovné požiadavky: správna autonómia Slovenska, úprava hraníc

okresov tak, aby kopírovali etnické hranice, menovanie jedného krajinského podpredsedu maďarskej národnosti, zmena volebného zákona, zmena jazykového zákona, vyriešenie problémov so štátnym občianstvom, riešenie situácie maďarských dôchodcov – zamestnancov štátnej správy, menovanie maďarských úradníkov, školská autonómia, založenie maďarskej rozhlasovej stanice, založenie maďarskej hospodárskej rady, štátna podpora pre maďarské družstvá (napr. pre Hanzu), nostrifikácia diplomov vydaných univerzitami v Maďarsku, vznik maďarského biskupstva, revízia pozemkovej reformy, proporcionálne zastúpenie Maďarov nielen v štátnej správe, ale aj v poisťovniach, obchodných komorách a pod.²⁹

Nakoľko sa československá a nemecká tlač takmer každodenne zaoberala otázkou štatútu, a ministerský predseda sľuboval hotový návrh už na 1. júna, podľa vnútrostraníckych zdrojov začala v ZMS začiatkom júna prevládať nervozita, pretože stranu stále nikto neoslovil. Politikov strany znepokojovala situácia o to viac, že podľa nich ustanovenia štatútu nemohli byť rovnaké pre všetky menšiny; Maďari mali aj špecifické problémy, ktoré sa líšili od problémov Nemcov. Medzi ne zaraďovali nevyriešenú otázku štátneho občianstva či prepustených maďarských štátnych úradníkov.³⁰ Popritom ale ani ZMS nebola veľmi aktívna, zaujala skôr vyčkávaciu pozíciu, pozorne vyhodnocujúc informácie sprostredkované politikmi SdP.

Maďarská otázka sa oficiálne dostala na program rokovaní o národnostnom štatúte v polovici júna. Nevôľu ZMS vyvolal Hodža tým, že 16. júna prizval na rokovania najprv trojčlennú delegáciu aktivistov (Ignác Schulz, István Csomor, István Stunda), čo vo svetle výsledkov obecných volieb bolo vyslovene negatívnym odkazom pre maďarských voličov. Táto taktika ministerského predsedu naznačovala, že sa Praha stále nevzdala využívania aktivistickej politiky. Pokiaľ ale ide o národnostný štatút, ani tábor aktivistov nebol jednotný. Maďarskí sociálni demokrati, sledujúci líniu Ivana Déra, vnímali Hodžove plány s pochybnosťami, ba až obavami, a považovali ústupky voči Nemcom a maďarskej opozícii za priveľké.³¹ Naproti tomu sa proviádne noviny *Magyar Újság*, neraz kritizované aj v tlači blízkej Schulzcovcom a označované za „umelo opozičné“, plne postavili za politiku ministerského predsedu. Úvodníky šéfredaktora Lászlóa Dzurányiho nešetřili ani československú byrokraciu. Tento známy žurnalista sa totiž domnieval, že kým Hodžov úmysel dohodnúť sa je úprimný, „byrokracia ide ľahostajne vlastnou cestou, a až na niektoré úctyhodné výnimky nepresadzuje nový duch štátnej politiky, zostáva sama sebou ako za starých čias, uchovávajúc si sebeckosť a krátkozrakosť krajného nacionalizmu.“³²

V ZMS sa začali pripravovať na rokovania o štatúte už v polovici júna. Predstava strany bola taká, že najprv sa majú vyjasniť všeobecné zásady, a až po dohode o zásadách sa chceli sústrediť na detaily návrhu. Predsedníctvo strany poverilo účasťou na úvodných rokovaní vedúcu trojku strany – Szüllőho, Jarossa a Esterházyho, ku ktorým by sa v ďalšej fáze rokovaní pridali ďalší experti. Za expertov pre ekonomické otázky boli určení: László Hantos (tajomník Gemersko-Malohontského župného hospodárskeho spolku), Jenő Fodor (riaditeľ spolku) a Géza Kuthy (predseda Hanzu). V otázkach kultúry mal ako expert vystupovať Gyula Fleischmann, bývalý popredný politik Krajinskej kresťansko-socialistickej strany, v právnych otázkach mali politikom radiť Marcell Szilárd, Marcell Jankovits, János Cotelly a Miklós Pajor.³³

Prvé stretnutie medzi ministerským predsedom a skupinou maďarských politikov (Géza Szüllő, Andor Jaross, János Esterházy, Endre Korláth) sa uskutočnilo 29.

júna. Hodža na tomto stretnutí, priebeh ktorého poznáme z hlásení Szüllőho a Korlátha pre Budapešť,³⁴ očividne chcel len sondovať postoje ZMS. Skupinu ubezpečoval, že zo svojej strany je odhodlaný uspokojivo riešiť národnostnú otázku, a zdôraznil, že v tom mu nezabránia ani prípadné obštrukcie koalíčných strán. Delegáciu informoval, že návrh štatútu ešte nie je hotový, takže je priestor pre zapracovanie maďarských pripomienok, no návrh chce predložiť do parlamentu ešte v priebehu júla. Nakoniec v reakcii na námietku Esterházyho, že československá tlač považuje štatút za čisto česko-nemeckú záležitosť, ministerský predseda potvrdil, že sa štatút bude vzťahovať rovnako na všetky národnosti, teda Maďari dostanú tie isté práva, ako Nemci.

Vedenie ZMS prerokovalo výstup z rokovaní už na druhý deň, 30. júna. Snahu ministerského predsedu o dohodu kvalifikovali ako úprimnú, napriek tomu nedávali konečnej dohode veľkú šancu. Domnievali sa totiž, že v československej vládnej koalícii nie každý je za splnenie požiadaviek národností. Ich skepticizmus potvrdzoval aj incident, ktorý sa práve v tých dňoch odohral v Nových Zámkoch. Kým sa totiž v druhej polovici júna v niektorých oblastiach začalo s vykonávaním nariadenia vlády z 3. marca vo veci dvojazyčných nápisov na železničiach a poštách, v Nových Zámkoch, v jednom z hospodárskych a politických centier Maďarov na Slovensku, na pošte odstránili maďarské nápisy. Pravda, podľa výsledkov sčítania ľudu v roku 1930 v meste bolo len 45 % Maďarov, no mesto si stále zachovávalo celkový maďarský ráz. Nielen ZMS, ale aj sociálnodemokratický poslanec Schulcz intervenoval u ministerského predsedu, vďaka čomu v polovine júla bola na pošte zjednaná náprava a veci sa vrátili do pôvodného stavu.³⁵

V každom prípade v ZMS – okrem iného aj na základe rozhovorov Esterházyho a Jarossa s maďarským ministerským predsedom Imrédym – prevládal názor, že rokovania napriek plánom sudetských Nemcov treba brať vážne, nakoľko Budapešť nepovažuje zmenu hraníc za reálnu možnosť, a teda Maďari na Slovensku by sa mali zariadiť s ohľadom na platné štátne hranice.³⁶ Na druhej strane ZMS chcela naďalej klásť dôraz na spoluprácu na báze autonomizmu, ktorá sa počas rokovaní o štatúte ešte posilnila, a tak sa 7. júla zástupcovia SdP, ZMS a Hlinkovej slovenskej strany ľudovej (HSLŠ) dohodli aj na tom, že žiadna zo strán neurobí kroky neakceptovateľné pre ostatných, a že sa budú navzájom informovať o rokovaníach s vládou.

Ak na nič iné, audiencia u ministerského predsedu bola dobrá na to, aby trochu rozhýbala stranické mechanizmy ZMS. Ako to potvrdzujú aj hlásenia Korlátha a Szüllőho, maďarskí stranícki predstavitelia nevedeli jasne odpovedať na Hodžovu otázku, ako si vlastne predstavujú autonómiu v praxi. Asi to tak aj sami cítili, pretože na zasadnutí poslaneckého klubu 30. júna poverili trojčlennú komisiu (Jaross, Jenő Salkovszky a Gyula Szilágyi) vypracovaním zásad menšinovej autonómie, čo bolo prvým dôležitým krokom k tomu, aby sa strana od žiadosti autonómie pre Slovensko dostala k požiadavke maďarskej menšinovej autonómie.

Na druhej strane sa posilnili aj diplomatické aktivity týkajúce sa maďarskej otázky na Slovensku. Aj v Budapešti, a vďaka Esterházymu aj v poľských vládnych kruhoch sympatizujúcimi s Maďarmi na Slovensku sa objavila myšlienka, že podobne ako Henlein, aj delegácia ZMS by mala vycestovať do Londýna, aby sa tam pokúsila upriamiť pozornosť na maďarský problém.³⁷ Podľa Varšavy by sa cesty mal popri Esterházym a Jarossovovi zúčastniť dokonca aj slovenský politik Karol Sidor z HSLŠ (ktorý sa nikdy netajil so svojimi poľskými kontaktmi), aby sa aj takto zdôraznilo, že

problém nie je medzi Slovákami a Maďarmi, ale v politike Prahy. Tento nápad sa nakoniec neuskutočnil, pravdepodobne pre odmietavý postoj britskej politiky.

Ministerský predseda Hodža si v rámci rokovaní o štatúte 20. júla aj druhý raz dal zavolať lídrov ZMS. Stretnutie, ktorého sa zúčastnila tá istá štvorica politikov, ako júnového rokovania, len posilnilo všeobecný pocit, že Praha ani naďalej neberie vážne riešenie maďarskej otázky. Hodža totiž pozval maďarských politikov s tým, že im odovzdá návrh štatútu, no na stretnutí sa už vyhovoriť na to, že všetky exempláre rozdal a jemu už nezostal ani jeden, takže zástupcom ZMS zasa neposkytol žiaden písomný materiál.³⁸ Miesto toho ich len ústne informoval o svojich predstavách týkajúcich sa reformy verejnej správy, a vypočul si sťažnosti maďarských politikov.

Na stretnutí ministerský predseda prisľúbil skoré doručenie písomného návrhu štatútu, preto parlamentný klub ZMS o dva dni neskôr poveril Jarossa, Imre Turchányiho a Jenő Salkovszkého analýzou textu štatútu, Esterházyho, Miklósa Pajora a Bélu Virágha vyhodnotením návrhu jazykového zákona; Béla Szilassy, János Holota a János Giller boli poverení preskúmaním návrhov zmien vo verejnej správe.³⁹ Návrhy textov prisľúbené ministerským predsedom boli ZMS doručené 26. júla, pravda s výnimkou návrhu zákona o verejnej správe. Na návrh štatútu a návrh nového jazykového zákona strana zareagovala pomerne rýchlo, odpovede boli Hodžovi zaslané 3. augusta.

Ako sa dalo predpokladať, odpoveď ZMS na návrhy sľubujúce prepracovanie menšinových práv a nový jazykový zákon bola odmietavá, veď pozitívna odpoveď by bola narušila jednotu sformujúceho sa opozičného bloku, ktorý sa vytváral z nemeckých, maďarských, slovenských a poľských strán na báze autonómizmu. Odmietavé stanovisko bolo zo strany ZMS logické aj preto, lebo v tomto období boli pomýšľané nástroje premeny národného štátu na štát národnostný ešte dosť tvárne, čiže aj ZMS sa právom domnievala, že rozhodným opozičným postojom môže vládu primäť k tomu, aby ponúkla ďalšie ústupky.

V úvode svojej odpovede ZMS zdôvodňovala odmietnutie návrhu štatútu tým, že strana počas roku 1938 dvakrát upozorňovala na podstatné krivdy Maďarov (prečítaním dvanásťbodového memoranda v Národnom zhromaždení a v 81-bodovom memorande odovzdanom ministerskému predsedovi), pomenovala krivdy maďarskej menšiny, a zdôrazňovala, že odstránenie týchto krívd si dokáže predstaviť jedine zavedením samosprávy nad rámec existujúceho ústavného poriadku, no návrh štatútu na tieto podnety vôbec nereaguje.⁴⁰ Podľa ZMS štatút obsahuje iba také všeobecné zásady, ktoré – síce bez záruky implementácie – boli aj dovtedy garantované. Tento fakt nedokážu vyvážiť ani pozitívne nové prvky, ako je trestnosť odnárodňovania či zavedenie princípu proporcionality. Preto, píše sa v odpovedi ZMS, potrebný je nie národnostný štatút, ale predovšetkým zákon o úplnej rovnoprávnosti všetkých národov žijúcich v Československu, a následne vytvorenie národných samospráv a úplné odčinenie všetkých krívd. Teda také požiadavky, ktoré išli ďaleko za rámec aktuálnych československých ponúk menšinám.

ZMS tvrdo kritizovala aj návrh jazykového zákona.⁴¹ Zníženie hranice pre používanie jazykov menšín z 20 na 15 % označila za nedostatočné; aj po takejto úprave by totiž asi dvestotisíc Maďarov zostalo bez jazykových práv. Navyše, zmenou hraníc administratívnych celkov by mohla vláda obísť aj túto úpravu – ako sa to stávalo aj v minulosti. Namietala aj prílišnú všeobecnosť návrhu, aj to, že detaily majú byť vyjasnené až v neskorších vládnych nariadeniach. Toto riešenie ZMS odmietala

s odvolaním sa na nedobré skúsenosti v minulosti. A do tretice strana nesúhlasila s tým, že návrh zákona vo viacerých prípadoch predpokladal iba kondicionálnu možnosť používania menšinového jazyka, čo sa ZMS javilo ako nedostatočné riešenie.

V ďalšej časti odpovede ZMS v osemnástich bodoch zhrnula princípy, ktoré by podľa nej mali byť implementované do nového jazykového zákona. Najdôležitejšie z nich boli nasledovné: 1. Jazyky všetkých národov žijúcich v štáte majú byť úradnými jazykmi (čeština, slovenčina, nemčina, maďarčina, ruština, poľština). 2. Každý súd a úrad má byť povinný prijímať podania vo všetkých uvedených jazykoch, prerokovať ich a odpovedať na ne v jazyku, v akom boli podané. Súdny a úradní majú byť povinné komunikovať s obcami v jazyku, ktorý v danej obci prevláda. 3. Matriky, pozemkové knihy, zápisy do firemných registrov treba viesť v jazyku obcí. 4. V obecných samosprávach má mať každý poslanec právo používať svoj materinský jazyk ako jazyk rokovacích. Oficiálne názvy obcí, ulíc, námestí majú byť na nápisochoch uvedené vo všetkých jazykoch, ktoré sú rokovacími jazykmi samosprávnych orgánov v danej obci, a to podľa pravopisných pravidiel daných jazykov. 5. Školy a kultúrne ustanovizne majú mať právo komunikovať s úradmi vo vlastnom jazyku. 6. Právnické osoby a spolky majú mať právo určiť, v akom jazyku budú viesť svoju agendu.⁴²

Postoj ZMS možno zhrnúť tak, že síce *a priori* neodmietla ministerským predsedom na konci júla predložený návrh štatútu a návrh jazykového zákona, ba viaceré jeho prvky vyhodnotila ako krok vpred, no z pohľadu Maďarov na Slovensku považovala návrhy ako celok za nedostačujúce. V pozadí odmietnutia sa skrývala aj nádej, že príchod britského sprostredkovateľa, lorda Runcimana, prinesie nové impulzy do rokovania, a prinúti československú vládu k ďalším ústupkom.

Boj za zásadu rovnakého zaobchádzania – dni misie lorda Runcimana (august – september 1938)

Ako sme už spomenuli, Praha by vždy rada riešila národnostné problémy s vylúčením medzinárodnej verejnosti, ako vnútornú záležitosť štátu. Táto koncepcia ale v lete roku 1938, aj v dôsledku cieľavedomých krokov nemeckej diplomacie, ktorá dostala sudetonemeckú otázku do centra pozornosti európskej verejnosti, definitívne zlyhala. Práve misia britského politika Waltera Runcimana naznačila, že sudetonemecký problém nadobudol medzinárodný rozmer.

V skutočnosti Runciman nebol nestranným pozorovateľom, ale vyslancom britskej politiky a osobne premiéra Nevilla Chamberlaina; jeho úlohou bolo presadzovanie britských záujmov. Podľa inštrukcií, ktoré dostal od ministerstva zahraničných vecí, mal celý sudetonemecký problém uzavrieť, ak inak nejde, aj prostredníctvom konferencie veľmocí či referendum.⁴³ V týchto intenciách sa zo všetkých síl usiloval o priblíženie flexibilnejších československých predstáv k pevne stanoveným nemeckým požiadavkám. Prvým výsledkom Runcimanovho pobytu bol zrod tzv. tretieho plánu. Ten vznikol na základe konzultácie lordovho spolupracovníka, Asthon-Gwatkina so sudetonemeckými poslancami Ernstom Kundtom a Wilhelmom Sebekowskym. Plán koncom augusta predložil a za tretí ho označil prezident Beneš, ktorý sa stále viac snažil odsunúť ministerského predsedu na vedľajšiu koľaj.⁴⁴ Plán predpokladal okrem zavedenia systému pomerného zastúpenia vo verejnej správe a rozšírenia jazykových práv aj vytvorenie troch žúp s nemeckou väčšinou,

s vlastným rozpočtom a vlastnými (teda nemeckými) poriadkovými silami.⁴⁵ Vyjednávači SdP plán takmer okamžite odmietli, čo oficiálne oznámili 2. septembra. Runciman medzitým ďalej pracoval na vlastnom pláne, a preto nabádal československé vedenie, ktoré pre medzinárodné reakcie bolo stále viac zainteresované na dohode, aby urobilo ďalšie ústupky. Vďaka týmto okolnostiam bol vypracovaný tzv. štvrtý plán, ktorý znamenal takmer úplné akceptovanie sudetonemeckých požiadaviek. Plán, znovu skoncipovaný prezidentom Benešom, bol prijatý vládou 5. septembra a o dva dni neskôr bol predložený SdP. Tento plán už aj podľa Runcimana išiel až po hranicu možností Prahy. Znamenal akceptáciu väčšiny bodov z karlovarského programu, sľuboval pomerné zastúpenie v štátnej správe, proporcionálny podiel na rozpočte a štátnych zákazkách, kontrolu implementácie zásady proporcionality výborom s paritným zastúpením, zrovnoprávnenie nemeckého, rusínskeho, maďarského a poľského jazyka s jazykom československým, zavedenie národného katastra. Neakceptoval však právo na slobodné šírenie národnosocialistického svetónázoru, a miesto územnej autonómie preferoval autonómiu žúp vytvorených na etnickom princípe.⁴⁶

Vedenie SdP si nemohlo dovoliť priamo odmietnuť tento návrh pražskej vlády; v opačnom prípade by poprelo vlastnú oficiálnu politiku. Snažilo sa preto získať čas do 12. septembra, do plánovaného Hitlerovho prejavu v Norimbergu. Zámienkou na prerušenie rokovaní do 13. septembra sa stal moravskostravský incident 7. septembra.⁴⁷

Norimberský prejav Hitlera, v ktorom obvinil Československo z boľševizmu a požadoval právo na sebaurčenie sudetským Nemcom miesto „útlaku“, bol len manévrom na odvádzanie pozornosti. Na pokyn z Berlína ešte v ten deň vypukli ozbrojené zrážky na územiach obývaných Nemcami. Ozbrojené skupiny príslušníkov SdP napadli policajné stanice, úrady, Čechov tam žijúcich, rabovali v obchodoch vo vlastníctve Čechov a Židov. Na tieto akcie tento raz odpovedala československá vláda rozhodne: v trinástich okresoch vyhlásila stanné právo a tvrdo zakročila proti všetkým výtržníkom. Vidiac túto reakciu sa Henlein 15. septembra obrátil na Hitlera s výzvou, aby obsadil oblasti, kde Nemci tvoria väčšinu. Vzápätí v rozhlasovom prejave adresovanom verejnosti oznámil, že sa sudetonemecké obyvateľstvo už neuspokojí so žiadnym riešením v rámci Československa: „*V tejto hodine sudetonemeckej núdze predstupujem pred Vás, nemecký národ a celý civilizovaný svet a prehlasujem: Chceme žiť ako slobodní nemeckí ľudia! Chceme domov do Ríše! Boh žehnaj nám i nášmu spravodlivému boju!*“ Vedenie SdP utieklo do Nemecka, československá vláda zakázala činnosť strany.

Tento vývoj udalostí definitívne pochoval šancu na riešenie menšinovej otázky v Československu pri rokovanom stole ako aj šancu na prijatie národnostného štátutu. Bolo to jasné aj lordovi Runcimanovi, ktorý preto 16. septembra opustil Prahu. Svoju misiu uzavrel hlásením pre britského premiéra. Jeho názor, aj keď nemusí byť jediný správny, je určite dôležitým dodatkom k vyhodnoteniu celej sudetonemeckej krízy. Za fiasko rokovaní boli podľa neho zodpovední lídri SdP – Henlein a Frank a ich podporovatelia doma i v zahraničí. Videl však aj zodpovednosť druhej strany, československej vlády. V hlásení zdôraznil, že v uplynulom dvadsaťročí sa v sudetonemeckej oblasti vláda určite nesprávava ako utláčateľ a nevládla tam terorom, no jej správanie charakterizovala necitlivosť, absencia empatie, malicherná intolerancia a diskriminácia. Práve preto navrhoval, aby okresom s prevažujúcim

nemeckým obyvateľstvom bolo okamžite priznané právo na sebaurčenie, a keď bude nutné postúpiť nejaké územia, nech sa to vykoná bezodkladne.⁴⁸

Príchod Runcimana do Československa, ktorému vedenie ZMS asi pripisovalo väčší význam, než aký v skutočnosti mal, rozvíril stojaté vody maďarskej politiky na Slovensku. *Prágai Magyar Hírlap* vítal lorda anglicko-maďarským úvodníkom, Jaross sa na neho obrátil otvoreným listom, v ktorom uviedol, že pre Maďarov na Slovensku môže poskytnúť šancu na dôstojný život jedine presadenie práva na sebaurčenie.⁴⁹ Samozrejme, nové nádeje strana nevkladala iba alebo výlučne do osoby Runcimana, ale do toho, že britská politika si konečne bude brať ohľad aj na požiadavky maďarského spoločenstva na Slovensku, a bude podporovať zásadu rovnakého zaobchádzania. Dosiahnutie toho, aby maďarská otázka získala počas rokovaní o štatúte rovnakú váhu ako otázka nemecká, aby Praha aj západné veľmoci otvorene vyhlásili, že Maďari dostanú tie isté práva, ako Nemci, bolo najdôležitejším prvkom maďarských nádejí. V záujme toho sa Esterházy nasťahoval do pražského hotela Alcron (v hlásení maďarského vyslanca označený za strašne drahý), kde bol ubytovaný aj Runciman, aby takto „bol denno-denne na očiach [britskej delegácie] ako stelesnenie jedného karhavého vzdychu maďarského menšinového problému“.⁵⁰

Kvôli Runcimanovej misii ale opäť vyplávali na povrch personálne animozity, často až smiešne malicherné rozpory vnútri vedenia ZMS. Szüllő, ktorý si veľmi rozhodne osoboval právo rozhodovania, chcel za každú cenu dostať Esterházyho preč z Prahy. Ako to opísal maďarský vyslanec v Prahe, Szüllő sa domnieval, „že iba on pozná anglickú mentalitu (čoho opak by som vedel aj písomnosťami doložiť), a preto jemu patrí výhradné právo byť v kontakte s Runcimanovou misiou“.⁵¹ Szüllő chcel britského lorda aj pozvať na svoj statok v Svätom Antone (Runciman mimochodom ohotne prijímal podobné pozvania od českých aristokratov), a v prípade, že by Esterházy predsa len zostal v Prahe, plánoval sa obrátiť na ministerského predsedu Imrédyho. Maďarský vyslanec – ktorý v tomto spore zjavne stál na strane Esterházyho – vo svojom hlásení sarkasticky poznamenal: „Géza Szüllő absolútne nie je vhodný pre styk s Angličanmi, pretože on hovorí žitnoostrovskou angličtinou, ktorej nikto na svete nezorumi.“

Medzitým Hodža 2. augusta opätovne prijal delegáciu maďarských aktivistických politikov, ktorí mu odovzdali svoje návrhy na riešenie národnostnej otázky, resp. správu o svojich výsledkoch v obecných voľbách.⁵² O atmosfére rokovania nie sú k dispozícii žiadne informácie, ale je príznačné, že sa o ich obsahu nepísalo ani v aktivistickej tlači, nevyšli obligátne komentáre o tom, že vláda chce riešiť problém Maďarov v spolupráci s aktivistami.

Podľa všetkého Hodža si už uvedomil, že maďarský aktivizmus má primálo potenciálu na to, aby mohol na ňom stavať svoje plány. Na druhej strane sa naďalej nevzdával snahy o rozdelenie maďarskej komunity na Slovensku, a v tomto jeho snažení počítal do istej miery aj s aktivizmom. Svedčí o tom jeho stretnutie s niekoľkými vybranými osobnosťami maďarského verejného života.

Už samotný fakt, že ministerský predseda Hodža v týchto napätých a určite aj nabitých dňoch z vlastnej iniciatívy pozval k sebe desať osobností z kultúrneho a cirkevného života a prerokoval s nimi detaily štatútu, je zaujímavý krok, a rovnako môže svedčiť o veľkorysosti ministerského predsedu, ako aj o jeho snahe rozdeliť Maďarov. My za pravdepodobnejšiu považujeme druhú možnosť, už aj preto, lebo

išlo o osoby bez akéhokolvek poverenia, ktoré okrem seba nereprezentovali nikoho, no ich mená mohli mať určitú legitimizačnú silu. Zoznam pozvaných pravdepodobne zostavil vedúca osobnosť „latentného maďarského aktivizmu“, Jenő Lelley. Spolu s ním pozvánku dostalo päť aktivistov (Lelley, János ev. Tyukoss, Jenő Nagy, sociál-nodemokratický senátor z Podkarpatskej Rusi József Balla a Móricz Katona, žitnoostrovský statkár) a päť osobností považovaných za predstaviteľov opozície (János Gömöry, predseda Kazinczyho spolku, kanonici Miklós Pfeiffer a Gyula Privitzky, Imre Izsák, dekan reformovanej cirkvi a Ernő Nagyidai, advokát).⁵³ Na stretnutí ich Hodža informoval o svojich predstavách o riešení národnostnej otázky, a požiadal pozvaných, aby text návrhu do dvoch týždňov pripomienkovali. No znovu zahral rovnakú hru, ako predtým s lídrami ZMS: písomné materiály nevedel alebo nechcel odovzdať, iba prisľúbil, že ich pošle do niekoľkých dní. K tomu ale nedošlo.

Pre súčasnosť sú viac než samotné stretnutie zaujímavé reakcie, ktoré vyvolalo, najmä vo vnútri ZMS. Stranícka tlač ostro napadla účastníkov, všetkých označila za bezcharakterných podporovateľov aktivizmu, v strane dokonca zvažovali vylúčenie Jánosa Gömörého, jednej z určujúcich osobností kultúrneho života Maďarov.⁵⁴

Pre Gömörého, Pfeiffera a Izsáka boli tieto útoky o to nepríjemnejšie, že oni už v deň stretnutia vyhľadali senátora Miklósa Pajora a potom aj Esterházyho, aby im referovali o priebehu stretnutia, ako aj o tom, prečo oni prijali pozvanie.⁵⁵ O niekoľko dní neskôr Esterházy listom oslovil Gömörého, Pfeiffera, Privitzkého a Izsáka so žiadosťou, aby nevyhoveli Hodžovi, štatút nepripomienkovali, ale mu oznámili, že sa plne stotožňujú so stanoviskom ZMS.⁵⁶

Oslovení iba čiastočne akceptovali Esterházyho žiadosť. Odmietli síce návrh Lelleyovcov, aby účastníci stretnutia skoncipovali spoločnú odpoveď,⁵⁷ no nevzdali sa práva, aby každý odpovedal sám za seba. Odpoveď Pfeiffera, Izsáka a senátora Ballu sa nachádza vo fondoch národného archívu v Prahe, Gömöry svoju zverejnil vo svojich spomienkach.

Senátor Balla sa v odpovedi venoval iba implementácii štatútu na Podkarpatskej Rusi, Izsák sa zaoberal len záležitosťami reformovanej cirkvi. Komplexnejší názor prezentoval iba Miklós Pfeiffer, ktorý v úvode svojho maďarsky písaného listu konštatoval, že síce nie je členom, iba sympatizantom ZMS, no podľa neho zaujímať postoje v politických otázkach má mandát jedine strana. Pokiaľ ide o konkrétne návrhy, domnieval sa, že základným predpokladom národného zmierenia je zmena prístupu štátnych úradníkov k maďarskému obyvateľstvu, ktorý sa nijako nevyznačoval ústretovosťou. Vyzval ministerského predsedu aj na zastavenie protimaďarských útokov v tlači a protimaďarskej činnosti Slovenskej ligy. Ako napísal, iba následne bude možné dosiahnuť dohodu, základom ktorej musí byť verejnosprávna, kultúrna a hospodárska samospráva Maďarov, ich proporcionálna účasť na verejnej správe a verejných prácach, vyriešenie otázky občianstva a revízia pozemkovej reformy.⁵⁸

Ako sme už konštatovali, v ZMS pripisovali úlohe Runcimana veľký význam. Preto sa 2. augusta na zasadnutí predsedníctva strany prijalo rozhodnutie o zhrnutí požiadaviek ZMS v anglickom memorande. Takto vznikol 33-stranový dokument s názvom Postavenie maďarskej menšiny v Československu, pozostávajúci zo všeobecného úvodu a z 15 kapitol s detailným popisom dielčich problémov.⁵⁹ V úvode autori sformulovali kritiku versailského mierového systému, kvalifikovali Československo ako štát postavený na fikcii československej jednoty, čo dávali do protikladu s jednotnými tradíciami historického Uhorska. Požiadavky maďarskej menšiny označili za súlad-

né s mierovými zmluvami a s právom na sebaurčenie, zdôrazňovaného aj v zmluvách. Potom sa snažili vyvrátiť názor rozšírený v anglickej verejnosti, podľa ktorého Maďari nemajú rovnoprávnosť preto, lebo sú *a priori* proti štátu. Ako dôkaz lojality Maďarov voči štátu uvádzali, ako aj oficiálne miesta neraz uznali, že Maďari sú najlepšími vojakmi republiky, svoju krvnú a peňažnú daň vždy svedomite splácajú.

V ďalšej časti memoranda sa ZMS (verná svojej dvadsaťročnej politike krívd) nesústredila na načrtnutie východísk, ale na vymenúvanie krívd, zoradených do 15 skupín, pričom najviac sa zdôrazňovali krivdy v oblasti školstva, prax pri sčítaniach obyvateľstva, politika osídlenia, nástroje odnárodňovania a zákon o obrane štátu z roku 1936.

Prvé stretnutie medzi ZMS a Runcimanom sa uskutočnilo 10. augusta. Runciman prijal Esterházyho v hoteli Alcron, a ten ho informoval o podstate maďarskej otázky. Memorandum ešte nemohol odovzdať (asi ešte nebol úplne hotový), ale poskytol ho Runcimanovi už na druhý deň. Ten ešte v rovnaký deň text preštudoval, a 12. augusta znovu prijal Esterházyho, ktorý tentokrát prišiel aj so Szüllóm a Jarossom.⁶⁰ O tomto stretnutí máme len málo informácií. Z niekoľkých neskôr utrúsených poznámok môžeme vydedukovať, že lídri ZMS boli so stretnutím spokojní: Runciman vyjadril počas neho presvedčenie, že je šanca na vyriešenie národnostnej otázky v rámci Česko-slovenska, pričom Maďarom treba zabezpečiť rovnaké práva, ako sudetským Nemcom.

Kvôli rokovaniam o štatúte sa v týchto týždňoch schádzalo užšie vedenie ZMS veľmi často, širší stranícky aparát a členstvo však malo len útržkovité informácie o vývoji. Práve preto chcelo vedenie ZMS využiť letné kultúrne slávnosti v Leviciach na to, aby v širšom kruhu informovalo o stanovisku strany k aktuálnej situácii. Na stretnutie, zvolaného na 13. augusta, na prvý deň premiéry spevohry *János vitéz*, sa do Levíc z pozvaných 180 funkcionárov dostavilo 164. S vývojom uplynulých týždňov ich oboznámil predseda strany Andor Jaross.⁶¹ Vo svojom ostro ladenom prejave žiadal nápravu za dvadsať rokov nahromadených krívd a úplnú rovnoprávnosť pre Maďarov. Dohodu s ministerským predsedom Hodžom označil za možnú, no nevyhlásil ani to, že koalíční poslanci Hodžu nakoniec odstavia, čo skôr či neskôr môže viesť k nastoleniu vojenskej diktatúry a k vojne. Hovoril aj o tom, ako je situácia Maďarov na Slovensku zvlášť ťažká: okrem Prahy ich ohrozuje aj expanzívna nemecká politika.

Aj keď prejavy predstaviteľov ZMS odzrkadľovali snahu o dohodu, niektoré momenty svedčili o tom, že v polovici augusta si strana zvolila skôr vyčkávaciu taktiku. Neusilovala sa o okamžitú dohodu s Prahou (ako ani Praha so ZMS), ale podmieňovala svoje kroky vývojom na medzinárodnej politickej scéne. Dôležité usmernenie očakávala najmä od rokovaní Maďarska so štátmi Malej dohody v Bledě a od blížiacej sa cesty regenta Miklósa Horthyho do Nemecka.

V cieľoch ZMS zároveň nastala dobre badateľná zmena. Ku koncu augusta strana odstúpila od požiadavky slovenskej autonómie, miesto toho sa do popredia dostala otázka autonómie maďarských etnických území. Podľa zachovaných prameňov ku zmene orientácie došlo najmä kvôli žiadosti Runcimana, aby strana formulovala „čisto maďarské“ požiadavky,⁶² no mala aj svoje logické dôvody: jednak sa tým ZMS prispôsobila požiadavkám SdP, jednak podpora slovenskej autonómii bola zo strany ZMS aj predtým iba taktikou. Väčšina straníckeho vedenia sa totiž obávala, že autonómia Slovenska by mohla zhoršiť postavenie Maďarov.

O zmene akcentu politiky ZMS svedčí aj odpoveď na návrh reformy verejnej správy, zaslanie ktorého Hodža prisľúbil ešte na prijatí vedenia strany 20. júla, no

nakoniec bol adresátovi doručený až v polovici augusta. Stanovisko, prijaté na rokovaní vedenia strany 24. augusta a na druhý deň zaslané Hodžovi, bolo vzhľadom na vývoj situácie v podstate už neaktuálne, a má skôr archívnu hodnotu.⁶³ Aj keď sa v ňom ZMS podrobne venovala slabostiam vládneho návrhu, odmietnutie už nepatrilo jednotlivým detailom, ale návrhu ako celku, nakoľko strana videla riešenie problému nie v posilnení právomocí krajín a okresov, ale v plnohodnotnej samospráve národov žijúcich v Československu. Čiže v tomto období ZMS už trvala na územnej samospráve, rozumej autonómii pre Maďarov žijúcich na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.

Kvôli návrhom na reformu územnej správy, ktoré sa vytvorili počas rokovaní o národnostnom štatúte, predpokladajúce rozdelenie Československa na župy na etnickom základe, a ktoré počítali aj s jednou župou (kantónom) s väčšinovým maďarským obyvateľstvom, resp. kvôli maďarským predstavám, ktoré miesto autonómie Slovenska počítali so samosprávou Maďarmi obývaných oblastí na juhu Slovenska, vzniklo napätie medzi HSĽS a ZMS. Spolupráca dvoch politických strán beztak existovala skôr na úrovni deklarácií, bez skutočného obsahu. Pre HSĽS, bez ohľadu na jej práve aktuálny vzťah k ZMS, bola nedeliteľnosť Slovenska a autonómia celého slovenského územia vždy axiómou. Odzrkadľovalo sa to aj v jej programe autonómie, ktorý HSĽS prijala v závere volebnej kampane 5. júna 1938. V tomto programe žiadala pre Slovensko vlastný parlament a vládu. Rovnako aj memorandum, ktorý HSĽS – ktorá práve v tých dňoch stratila svojho vodcu, Andreja Hlinku⁶⁴ – odovzdala Runcimanovi, predpokladal autonómiu Slovenska ako celku. V memorande sa teória československého národa nazývala imperialistickou fikciou, a Slováci, podobne ako Nemci a Maďari, boli označení za národnú menšinu.

Aj preto vyvolal v slovenských kruhoch negatívnu odozvu plán maďarskej autonómie, resp. tie vládne predstavy, ktoré boli načrtnuté v tzv. treťom, a potom vo štvrtom pláne, podľa ktorých Československo malo byť rozdelené na župy (kantóny) na etnickom základe. V prípade uskutočnenia týchto plánov by vznikli v Česku tri nemecké, na Slovensku jeden maďarský „kantón“ (s centrom v Nových Zámkoch), čo, samozrejme, bolo v príkrom rozpore s vysnívaným jednotným Slovenskom slovenských autonomistov. Nie náhodou zverejnil denník HSĽS *Slovák* 1. septembra ostro odmietavý názor na kantóny a vyslovil sa za integritu Slovenska.⁶⁵

ZMS v týchto týždňoch oscilovala medzi stavom zúfalstva a nádeje. Stále väčšie ústupky Prahy sudetským Nemcom jej pridávali na optimizme, na druhej strane jej neustále dávali pocítiť, že maďarská otázka zatiaľ nie je na programe dňa, a teda ústupky sa skutočne týkajú iba Nemcov. Takéto impulzy prichádzali nielen z Prahy, ale aj od Britov. Keď sa koncom augusta obrátil jeden z členov vedenia ZMS na Roberta Stopforda z delegácie Runcimana, aby dostal oficiálne informácie o stave rokovaní, britský diplomat ho odmietol s tým, že „*dnes je našou misiou výlučne vyriešenie česko-nemeckého problému. O iné sme neboli požiadaní a preto ani nemôžeme zaujať stanovisko k iným otázkam.*“⁶⁶

Keď bol v posledných dňoch augusta hotový aj tzv. tretí plán, a Praha ho predložila SdP aj Runcimanovi, Hodža opäť dal pozvať Jarossa a Esterházyho. Rozhovor sa niesol v priateľskom duchu, no obsahovo priniesol málo nového. Ministerský predseda zasa nevedel povedať nič konkrétneho, informoval maďarských politikov iba všeobecne o hľadiskách, na základe ktorých sa má vytvoriť župný systém zohľadňujúci etnické hranice. Miesto odovzdania detailného návrhu mohol iba prisľúbiť, že s maďarskými politikmi bude o pláne meritórne rokovať po tom, ako dostane stanovisko Nemcov.⁶⁷

Prahou ponúknuté koncesie pre Nemcov podľa dostupných prameňov mali aj tak priaznivú odozvu vo vedení ZMS, ktoré ich považovalo za dobrý základ pre definitívnu dohodu.⁶⁸ Maďari zároveň predpokladali, že prípadné rokovania sa ešte môžu natiahnuť, čo robí výstup z nich neistým.

Ako sa vyostrovalo napätie okolo štatútu, tak sa vytrácal vplyv maďarských aktivistov. Ešte sa im podarilo dosiahnuť, aby Runciman 9. septembra prijal dvoch vedúcich predstaviteľov sociálnych demokratov, predsedu Györgya Csizmaziu a poslancu Ignáca Schulza. Nimi pripravené memorandum sa niesol v duchu predstáv jastrabov v československom vedení, keď deklaroval rovnoprávnosť národností, no ostro odmietal autonómiu ako možné riešenie.⁶⁹ Podrobne rozpísané požiadavky v memorande obsahovali málo nového, predpokladali také riešenie národnostnej otázky, ktoré si nevyžiada zmenu dovtedajšieho ústavného poriadku republiky.

Záver

Po návšteve Chamberlaina v Berchtesgadene 15. septembra sa do popredia dostala otázka revízie štátnych hraníc. Tento proces nakoniec viedol k Mníchovskej dohode a následne k Viedenskej arbitráži. Neúspech národného zmierenia v Československu ale neznamená nevyhnutne aj fiasko národnostného štatútu, pokiaľ ide o jeho obsah: koncom júna schválená verzia štatútu, nadväzujúci návrh jazykového zákona a návrh nového územnosprávneho usporiadania, resp. ešte ambicióznejší tzv. štvrtý plán prezidenta Beneša by v prípade jeho realizácie znamenalo komplexné, spravodlivejšie, voči oprávneným požiadavkám menších ústretové riešenie národnostnej otázky. Znamenal by kvalitatívnu zmenu, základom ktorej by sa stalo definitívne skoncovanie s plánmi československej národnostnej politiky zameranými na vybudovanie unitárneho národného štátu, a pre Maďarov na Slovensku by otvorila cestu k novému, plnohodnotnejšiemu prežívaniu menšinového bytia. No predložené návrhy, ako na to upozorňuje aj vynikajúci znalec medzivojnového národnostného práva René Petráš, sa nemajú preceňovať, lebo sa dostali maximálne na úroveň vládneho návrhu, do parlamentu už neboli predložené. Skutočnou skúškou ich životaschopnosti by sa aj tak mohlo stať iba ich uvedenie do praxe, nie parlamentná diskusia. Významná časť česko-slovenskej verejnosti totiž, ako to vyplýva z reakcií zaslanej vláde a zverejnenej v tlači, zaujala odmietavý postoj k vzdaniu sa nástrojov na vybudovanie národného štátu. Tieto nálady verejnosti dobre ilustruje čitateľský list uverejnený v slovenských novinách vychádzajúcich na Žitnom ostrove: „*Tento štát vzniknul bojom a mečom Čechov a Slovákov, oni sú jedine oprávnení vládnuť nad sebou samými a tým viac nad menšinami.*“⁴⁷⁰

ZMS považovala štatút za šancu na uspokojivé riešenie postavenia Maďarov na Slovensku do doby, kým sa realizuje jej dlhodobý cieľ, t. j. revízia hraníc. Pohybujúc sa v tomto rámci ZMS bola do poslednej chvíle zástankyňou rokovaní, no bolo zjavné, že nepristúpi na žiadnu dohodu, ktorá by zvyšovala legitimitu existujúcich štátnych hraníc. Preto návrhy z Prahy, ktoré odzneli v dňoch pred Mníchovskou dohodou, sľubujúce rovnaké ústupky Maďarom, ako boli predtým prisľúbené Nemcom,⁷¹ už zostali nevypočuté. Udalosti odohrávajúce sa začiatkom až v polovici septembra presvedčili aj ZMS, že skutočne a nečakane rýchlo prišla možnosť revízie hraníc. Odvtedy, ako je to zjavné aj z uznesenia ZMS zo 17. septembra,⁷² do centra polití-

ky strany sa miesto riešenia menšinovej otázky v rámci Československa dostal princíp sebaurčenia, referendum a revízia hraníc. V jednej veci ale zostali postoje aj ZMS, aj maďarskej komunity na Slovensku nezmenené – na dosiahnutie svojich cieľov nechceli použiť násilie, ale zotrvali na využívaní nástrojov parlamentarizmu.

Poznámky

- 1 Okrem hodnotení nachádzajúcich sa v prácach všeobecnejšieho zamerania pozri najmä: HARNA, Josef: Národnostní politika Hodžovy vlády. In *Národnostní politika v Polsku a Československu v meziválečném období. Sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha: 2005, s. 94 – 107.; BYSTRICKÝ, Valerián: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938. In BYSTRICKÝ, Valerián: *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava: HÚ SAV, 2008, s. 84 – 99.; SZARKA, László: Národnostní statut a rozpory mezi Benešem a Hodžou 1935 – 1940. *Střední Evropa*, 1992, č. 26, s. 50 – 53.
- 2 Požiadavky na zmenu nemožno redukovat iba na úsilie o zmenu hraníc. Medzi ne patrí aj odstránenie umelo udržiavaných nerovností medzi víťazmi a porazenými 1. svetovej vojny.
- 3 Strana, založená v roku 1933 sa pôvodne nazývala Sudetendeutsche Heimatfront, iba pred voľbami, prispôsobujúc sa ustanoveniam volebného zákona, prijala názov Sudetendeutsche Partei.
- 4 Rakúsky filozof Othmar Spann sa vo svojej knihe s názvom *Der wahre Staat* z r. 1921 pokúsil načrtnúť tzv. tretej cesty medzi demokratickým a socialistickým štátom. Jeho ideálom bol univerzálny nemecký stavovský štát s centrom vo Viedni, ktorý by ovládal celý región. Jeho antidemokratické predstavy mali veľa styčných bodov s nacistickou ideológiou (napr. v otázke antisemitizmu), ale do istej miery boli aj alternatívou nacizmu, a preto pre Berlín predstavovali neželanú konkurenciu.
- 5 BENEŠ, Edvard: *Paměti I. Mnichovské dny*. Praha: Academia, 2007, s. 156. Pozri aj: KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl 3. O přežití a o život (1936 – 1938)*. Praha: Libri, 2003, s. 82.
- 6 Pozri: KURAL, Václav: *Konflikt místo společenství. Češi a Němci v československém státě (1918 – 1938)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1993, s. 165 – 167. Istú úlohu zohrávalo aj poznanie, že Veľká Británia pod vedením Chamberlaina preukazovala stále väčšiu ochotu na akceptovanie revízie versailleských hraníc pokojnými prostriedkami.
- 7 KÁRNÍK, Zdeněk: Ref. 5, s. 504.
- 8 MOL (Magyar Országos Levéltár), K-63 (Külügyminisztérium, Politikai Osztály iratai), 63. cs. 7/4 t. 1356/pol. 1938
- 9 KURAL, Václav: Ref. 6, s. 172 – 173.
- 10 HODŽA, Milan: *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 205.
- 11 ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Mnichovská dohoda 1938*. Ostrava: Tilia, 1999, s. 139.
- 12 Tamže, s. 161. Zaujímavým momentom rozhovoru bolo, keď sa Masaryk snažil presvedčiť Halifaxa, že on osobne nie je ani proti radikálnym riešeniam, predsa onoho času ani jeho otec nechcel pripojiť sudetonemecké oblasti k Československu, konal iba pod nátlakom Lloyd Georga.
- 13 Potvrďuje to aj rozhovor prezidenta Beneša s britským vyslancom v Prahe 17. mája. Pozri ČELOVSKÝ, Bořivoj: Ref. 11, s. 162.
- 14 BENEŠ, Edvard: Ref. 5, s. 225.
- 15 Pozri KURAL, Václav: Ref. 6, s. 174.
- 16 KÁRNÍK, Zdeněk: Ref. 5, s. 539.
- 17 Text štatútu pozri v prílohe. Zdroj AUTGM, fond. E. Beneš, k. 73, R 133/3.
- 18 Tamže, s. 542.
- 19 Prahou navrhované riešenie Beneš vysvetľoval pomocou anglického pojmu „self-government“. Pozri BENEŠ, Edvard: Ref. 5, s. 236.
- 20 AMZV (Archív ministerstva zahraničných vecí), f. III. sekce, k. 609. fasc. 4.
- 21 ANM (Archív národného muzea), f. Ivan Dérer, k. 11, 522, Reforma správy.
- 22 Tamže.
- 23 NA ČR (Národní archiv České republiky), f. PMR (Presidium ministerské rady), k. 3217, 2511/1938.prez.
- 24 ANM, f. Ivan Dérer, k. 11, 522, Reforma správy.
- 25 DEJMEK, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. Praha: Karolinum, 1998, s. 264.

- 26 Česko-slovenskí politici, vrátane ministerského predsedu, iba v utrúsených poznámkach naznačovali, že štatút sa má týkať aj Maďarov. Z nich si pozornosť zasluhuje rozhovor, ktorý Hodža poskytol novinám *Daily Mail* v prvých dňoch júna. V ňom na otázku novinára jasne uviedol, že kým slovenská otázka nepatrí medzi národnostné problémy, ostatné národnosti dostanú tie isté práva ako Nemci. V tomto duchu budú riešiť aj problémy maďarskej menšiny prostredníctvom miestnych samospráv. *Magyar Újság*, 5. júna 1938.
- 27 *Új Hírek*, 24. mája 1938.
- 28 *Új Hírek*, 17. mája 1938.
- 29 SNA (Slovenský národný archív), f. KÚ BA (Krajinský úrad, Bratislava), k. 254. 31833/1938. prez.
- 30 SNA, f. KÚ BA, k. 254. 36263.
- 31 Pozri *Csehszlovákiai Népszava*, 24. júla 1938.
- 32 *Magyar Újság*, 3. júla 1938.
- 33 SNA, f. KÚ BA, k. 254. 38960.
- 34 MOL, K-64 (Külügyminisztérium, Politikai Osztály rezervált iratai), 79. cs. 65 t. 571/res.pol.1938 a 597/res.pol.1938.
- 35 NA ČR, f. PMR, k. 218, 5616/1938.
- 36 SNA, f. KÚ BA, k. 254. 45605/1938. prez. Názory sa rozchádzajú v tom, do akej miery prehliadla maďarská oficiálna politika nemecké zámery. Autor súhlasí s názorom Márii Ormos, podľa ktorého Budapešť dlho neodhalila úmysel Nemecka vojensky zakročiť proti Československu, a nepredvídala ani možnosť revízie trianonských hraníc už v roku 1938. Pozri: ORMOS, Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914-1945*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998, s. 178.
- 37 MOL, K-64, 79. cs. 7a. t. 591/res.pol.1938.
- 38 MOL, K-64, 79. cs. 65. T. 633/res.pol. 1938.
- 39 *Új Hírek*, 24. júla 1938.
- 40 MOL, K-63, 63. cs. 7/4. T. 195/pol.1938.
- 41 Tamže.
- 42 Tamže.
- 43 ČELOVSKÝ, Bořivoj: Ref. 11, s. 236. Na konferencii veľmocí podľa českého historika počítali aj s prípadnou účasťou Poľska a Maďarska.
- 44 Vo svojich pamätiach Beneš píše, že vidiac neúspech rokovaní on sám až trikrát inicioval odvolanie ministerského predsedu, no bezúspešne. Odsunutie Hodžu zdôvodnil o. i. Henleinovou požiadavkou, aby jeho rokovacím partnerom bol výlučne prezident. Pozri BENEŠ, Edvard: Ref. 5, s. 269 a 277. O koncepčných rozporoch medzi Benešom a Hodžom pozri SZARKA, László: Ref. 1.
- 45 DEJMEK, Jindřich: Ref. 24, s. 279.
- 46 Dodnes je predmetom diskusií, prečo dovtedy dosť neoblomný Beneš pristúpil až na takéto významné ústupky. Niektorí to považujú za prejav jeho úprimnej vôle dohodnúť sa, podľa iných sa pustil do riskantnej hry predpokladajúc, že Nemci si dohodu neželajú, takže jeho ponuka bude tak či tak odmietnutá – no zabezpečiť si tak priazeň veľmocí a medzinárodnej verejnosti. Pozri ČELOVSKÝ, Bořivoj: Ref. 11, s. 240. Aj keď dodatočné hodnotenie historických udalostí Benešom treba vždy brať s rezervou, v tomto prípade jeho viaceré vyjadrenia počas vojny o tom, že štvrtý plán aj on sám považoval za protiústavný a neuskutočniteľný, možno považovať za argument v prospech druhého názoru, že teda z jeho strany išlo len o taktiku. Pozri BENEŠ, Edvard: Ref. 5, s. 306.
- 47 Priebeh incidentu je všeobecne známy; o tom, kto bol za neho zodpovedný, sa stále diskutuje. Nemeckí študenti demonštrujúci pred miestnym súdom za prepustenie svojich kolegov sa dostali do konfliktu s poriadkovými silami, pričom žandári na koni ublížili aj sudetonemeckému poslancovi parlamentu, ktorý demonštrantov viedol.
- 48 *Lord Runciman to the Prime Minister*. Hlásenie zverejňuje WOJTASEK, Charles: *From Trianon to the First Vienna Arbitral Award*. Montreal: Institute of Comparative Civilizations 1981, s. 201 – 204.
- 49 *Prágai Magyar Hírlap*, 3. augusta 1938.
- 50 MOL, K-64, 79. cs. 65. t. 769/res.pol.1938.
- 51 Tamže.
- 52 *Csehszlovákiai Népszava*, 7. augusta 1938.
- 53 MOL, K-63, 63. cs. 7/4. t. 85/pol. 1938.
- 54 SNA, f. KÚ BA, k. 254. 52818/1938. prez.
- 55 GÖMÖRY, János: *Emlékeim egy letűnt világról*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1964, s. 182.
- 56 Tamže, s. 184. Gömöry vo svojej knihe uvádza aj úryvok z vystúpenia Esterházyho 13. augusta v Leviciach, v ktorom predseda strany v záujme upokojenia vášní aj verejne vyzdvihol odlišnosti medzi pozvanými, a na rozdiel od aktivistov „f la Lelley – Tyúkös“ sa postavil za Gömöryho a ostatných.

- Satisfakciu od strany dostal Gómöry až v januári 1939, keď vedenie strany (už v Maďarsku) uznesením deklarovalo, že sa neprevinil voči maďarským záujmom. Tamže, s. 187 – 192.
- 57 *Új Hírek*, 5. augusta 1938.
- 58 NA ČR, f. PMR, k. 218.
- 59 Memorandum sa v anglickom jazyku nachádza: MOL, K-63. 63. cs. 7/4. t.; maďarský preklad: MOL, K-63, 64. cs. 7/4. t.
- 60 POPÉLY, Gyula: *A szlovákiai magyar kisebbség kronológiája 1915—1945*. Rukopis. Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- 61 SNA, f. KÚ BA, k. 254. 53393/1938. prez.
- 62 SNA, f. KÚ BA, k. 254. 55633/1938. prez.
- 63 MOL, K-63, 64. cs. 7/4. t. 229/pol.1938.
- 64 Zakladateľ a vodca HSLS s nespochybniteľnou autoritou, Andrej Hlinka, zomrel 16. augusta 1938.
- 65 *Slovák*, 1. septembra 1938.
- 66 ÁDÁM, Magda et al. (eds.): *Az első bécsi döntés okmánytára, 1938. augusztus 3. – 1939. március 15.* Rukopis. Dokument č. 4.
- 67 MOL, K-64, 75. cs. 777/res. pol. 1938.
- 68 NA ČR, f. PMV-AMV 225 (Archív ministerstva vnútra), k. 1090, 26756.
- 69 *Csehszlovákiai Népszava*, 18. septembra 1938.
- 70 *Žitný ostrov*, 1. augusta 1938.
- 71 ÁDÁM, Magda: A versailles-i Közép-Európa összeomlása. A müncheni válság és Magyarország. In *Századok*, 1999, č. 4, s. 707.
- 72 SNA, f. KÚ BA, k. 254, bez č.

Preklad Eleonóra Sándor

Úprava národnostných poměrů v republice Československé.

Kodifikace a nová úprava národnostních poměrů v republice Československé provedena je z důvodů formálních ve třech zákonných osnovách:

Ústřední právní normou, která kodifikuje a doplňuje úpravu těchto poměrů po všech stránkách - v některých směrech ovšem jen rámcově - má být národnostní statut.

Nová úprava samosprávy v zemích, okresích a obcích s uplatněním kuriálního principu národnostního rozvedena je detailně v osnově zákona o základech organizace svazků územní samosprávy.

Nová úprava práva jazykového obsažena je v osnově ústavního zákona jazykového.

I.

Národnostní statut.

Národnostní statut vytyčuje nejprve jako stěžejní zásadu československého právního řádu zásadu rovnosti všech československých státních občanů bez zřetele k národnosti, rase a náboženství. Nikdo nesmí být označen pro svou národnost za osobu státně nespolehlivou. /Část I. statutu/.

Určování národnostní příslušnosti má se díti podle objektivních hledisek, takže znemožněno je jakékoliv ovlivňování při přihlašování se k národnosti. Nestanoví se žádná výhoda ve prospěch národnostní příslušnosti československé ani žádná její fikce v případech pochybných. Veškeré veřejné orgány musí postupovati při zjišťování národnosti přesně podle pravdy. Také osoba, udávající svou národnost,

musí tak činiti pod pohrůžkou trestu podle pravdy; tím má býti zabráněno opatřování si výhod, plynoucích z principu národnostní proporcionality. - Stát vytyčuje si jako důležitý úkol, přispívati k udržování národnostního míru a k národnostnímu sblížování. /Část II. statutu/.

Přísnými soudními tresty hrozí se každému, kdo by násilím nebo uplácením chtěl přivoditi odnárodnění jiné osoby. U veřejných orgánů má býti postupováno v takovém případě se zvláštní přísností. Také každé rušení národnostního míru násilím, útlakem nebo jiným donucováním, veřejným hanobením některé národnosti nebo veřejným popuzováním proti ní má býti přísně trestáno. /Část III. statutu/.

Zvláštními ustanoveními chráněny jsou proti odnárodnění děti, zejména děti v cizí péči a sirotci, jakož i osoby sociálně slabé. /Část IV. statutu/.

Princip poměrného zastoupení proniká celý veřejný život v Československu a přichází k dobru zejména i příslušníkům národností, které jsou v menšině. Tento princip uplatňuje se nejen při volbách parlamentních a volbách do svazků územní samosprávy včetně obcí, nýbrž převážně při všech volbách do veřejných orgánů. Také při jmenování členů kolektivních veřejných orgánů má býti přihlíženo k poměrům národnostním. Pro přijímání do civilní státní služby stanoví se princip národnostní proporcionality. Tento princip má platiti i pro přijímání do služeb svazků územní samosprávy včetně obcí, po případě i do služeb jiných veřejných korporací. /Část V. statutu/.

Při používání veřejných prostředků z rozpočtu státu a svazků územní samosprávy včetně obcí na účely kulturní a lidumilné má býti zachovávána zásada poměrnosti. Táž zásada má platiti i při zadávkách státních a zadávkách svazků územní samosprávy včetně obcí, při čemž však má býti přihlíženo při pracích a dodávkách čistě místního významu v prvé řadě k uchazečům místním. /Část VI. statutu/.

Celé veřejné školství od škol nejnižších až ke školám vysokým je vybudováno na principu rovného postavení všech národností ve státu. Školy s československým jazykem vyučovacím nemají žádné postavení výsadní. /Část VII. statutu/.

Při správě školské uplatněna je v široké míře národnostní samospráva. /Část VIII. statutu/.

Také lidová výchova, a to veřejné knihovnictví a veřejná činnost osvetová vůbec, organisovány jsou na principu národnostní samosprávy. /Část IX. statutu/.

Princip národnostní samosprávy má se ve formě národnostních kurií veřejně uplatňovati v zemích a okresích. /Část X. statutu a zvláštní zákon o základech organisace svazků územní samosprávy/.

Také v některých případech zájmových a útvech hospodářských uplatněn je v různé formě princip národnostní samosprávy. /Část XI. statutu/.

Jazykové právo upraveno je zvláštními předpisy, na než národnostní statut odkazuje, vytykáje při tom zejména užívání jiných jazyků než československého v zákonodárství a ve školství. /Část XII. statutu/.

Dodržování předpisů národnostního statutu a provádění spravedlivé národnostní politiky ve všech odvětvích státní správy zabezpečeno je účinnými prostředky, zejména přísnými disciplinárními sankcemi proti veřejným orgánům, organisací dozoru v ústředních úřadech pomocí zvláštních referentů a za přispění poradních sborů, složených poměrně z příslušníků všech národností. Vedle toho zůstávají ovšem nedotčeny i ostatní záruky pro řádný chod státní správy a dodržování platných předpisů, zejména ústavní práva Národního shromáždění a jeho členů. Poměrně nepatrné minoritě ve sněmovně poslanecké i senátu /jedné šestině/ umožňuje se dovolati se kontroly ústavnosti

zákonů /zejména též s hlediska zachovávání práv menšinových, převzatých do ústavní listiny ze smlouvy St. Germainské/ před ústavním soudem. /Této kvoty v Národním shromáždění dosahuje i samojediná sudetoněmecká strana./ /Část XIII. statutu/.

II.

Národnostní samospráva a ochrana národností ve svazcích územní samosprávy.

Aby mohla býti nejen v obcích, nýbrž i ve vyšších jednotkách správních /okresích a zemích/ uplatněna národnostní samospráva a ochrana národností, bude dosavadní správa zemská a okresní rozdělena na státní a samosprávné orgány tak, aby úplným osamostatněním a rozšířením samosprávy /zemské a okresní/ umožnilo se národnostem zem /okres/ obývajícím spravovati své věci národnostní samostatně a uplatňovati své zájmy národnostní vůči celku /zemi, okresu/ v nejširší míře slučitelné s potřebou toho kterého celku a státu.

Tím se dosáhne ve správě zemí /okresů podobného stavu, jako je již nyní - v důsledku zásady poměrného zastoupení - v obcích, kde bude však nutno pamatovati na ochranu menšin národnostních a vybudovati je podobně jako v zemích a okresech.

Území Československého státu zůstane, jako dosud, rozděleno ve čtyři země /Českou, Moravskoslezskou, Slovenskou a Podkarpatoruskou/, jejichž teritoria jsou dána historickým a státoprávním vývojem. Nová úprava se nebude týkati Podkarpatské Rusi, kde věc zůstane vyhrazena budoucímu autonomnímu sněmu této země.

Každá země podrží dosavadní právní subjektivitu; subjektem veřejných i soukromých práv a závazků zůstane i nadále každá země jako celek.

Vedle práv, jež země budou vykonávati v příčině vlastnictví a správy zemského jmění, statků, ústavů, podniků atd., budou země obstarávati ve svých obvodech také veřejnou správu, a to odděleně od státní správy. Zemím zůstane jejich dosavadní působnost ve věcech kulturních, hospodářských, humanitních, zdravotních a sociálních a k tomu bude na ně přenesena též působnost v některých věcech, které dosud obstarávají státní úřady, pokud tato působnost nemá celostátní význam; bude to i působnost vrchnostenské povahy. Samosprávným orgánům se tak dostane kompetence v rozsahu, který se velmi přibližuje požadavkům SdP.

Působnost zemí bude normotvorná, hospodářská, správní, judikatorní a poradní. Podle důležitosti agend, o něž půjde, a podle významu, jež ta která věc bude míti s hlediska národnostního, bude působnost zemí vykonávati několik druhů zemských samosprávných orgánů; budou to orgány dílem kolegiální, dílem monokratické. Kolegiální orgány budou jednak národnostně smíšené, jednak čistě nacionální; národnostní charakter orgánů monokratických bude dán národností osob, jež budou pro tyto funkce zvoleny.

Nejdůležitější agendy zemské samosprávy bude míti v zemi zemský sněm, sbor o 60 až 130 členech /podle velikosti zemí/ volený podle všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva a podle zásady poměrného zastoupení.

Zemský sněm bude míti především působnost normotvornou, t.j. bude vydávati pro obvod země podrobnější předpisy k zákonům ve věcech náležitých do kompetence země, okresů a obcí, k jiným zákonům pak, pokud jej zákon k tomu

zmocní; dále bude vydávati statuty pro zemské nebo zemí spravované ústavy, podniky a zařízení a předpisy o služebních poměrech zemských zaměstnanců. V oboru hospodářské a správní působnosti se bude zemský sněm usnášeti na rozpočtu a jiných věcech, jež jsou zvláště důležité.

Kurie zemského sněmu se zřídí pro národnost, kterou udalo aspoň 6 členů zemského sněmu, obývá-li v některém soudním okrese v zemi aspoň 50% státních občanů československých této národnosti. Kurii budou tvořiti členové zemského sněmu té národnosti, pro kterou bude kurie zřízena.

Kurie budou vykonávati normotvornou působnost v mezích stanovených pro zemský sněm, pokud půjde o normy pro ústavy, podniky nebo zařízení, určené pro potřeby neb účely příslušníků národnosti, pro něž je zřízena kurie. Kurie budou určovati též sídla takových ústavů, podniků a zařízení, dále budou určovati osoby, jež země jmenuje nebo vysílá do různých korporací, ústavů, podniků a zařízení, má-li býti jmenován nebo vyslán příslušník národnosti, pro kterou je kurie zřízena; kurie budou též podávati návrhy k zemskému rozpočtu a k závěrečným účtům.

Kurie si bude moci stěžovati u zemského sněmu a u nejvyššího správního soudu na rozhodnutí neb opatření kteréhokoli zemského orgánu, bude-li míti za to, že jím bylo porušeno právo její národnosti.

Důležitější věci zemské samosprávy, jež nebudou vyhrazeny zemskému sněmu ani jeho kuriím, bude obstarávati 12 členný zemský výbor. Jeho členy /zemské přisedící/ bude voliti každá kurie zemského sněmu podle zásady poměrného zastoupení. Zemský výbor bude vykonávati věci, jež přesahují rozsah běžné správy jmění, bude připravovati zemský rozpočet, závěrečné účty a návrhy pro jednání sněmu, bude mu náležeti organisace ústředních úřadů zemské samosprávy, bude přijímati a povyšovati zemské zaměstnance a obstarávati jejich osobní záležitosti a bude vůbec vykonávati pravomoc země, pokud to nebude výslovně vyhrazeno jiným zemským orgánům.

Jednotliví členové zemského výboru /zemští přisedící/ povedou monokraticky zemské referáty. Obor působnosti každého referátu určí předseda zemského sněmu, který také přidělí referáty jednotlivým zemským přisedícím, přihlížeje k tomu, aby věci týkající se výhradně národnosti, pro kterou je zřízena kurie zemského sněmu, obstarával zemský přisedící této národnosti. Zemští přisedící budou v oboru svých referátů zpravodaji zemských kolegiálních orgánů, budou obstarávati věci běžné správy jmění a prováděti usnesení kolegiálních orgánů.

Zemský sněm bude moci pro správu a dozor nad jednotlivými zemskými nebo zemí spravovanými ústavy, podniky a zařízeními, pro obstarávání i jiných zemských věcí a také jako pomocné orgány zemského sněmu zříditi podle potřeby zemské komise. Tyto komise budou voliti kurie zemského sněmu podle zásady poměrného zastoupení. Půjde-li o komisi pro instituci určenou výhradně pro potřeby neb účely příslušníků národnosti, pro kterou bude zřízena kurie zemského sněmu, zvolí komisi tato kurie z příslušníků dotčené národnosti.

Pro výkon správního soudnictví ve věcech spadajících do působnosti země budou zřízeny 3 čelné zemské správní senáty, složené vždy ze 2 volených a z 1 jmenovaného člena. Členy těchto senátů budou voliti kurie zemského sněmu; jmenován bude moci býti jen zemský úředník znalý práv, jmenování bude prováděti zemský výbor. Zemské správní senáty budou stálé /budou sestavovány zemským výborem vždy na 1 rok/, samostatné a neodvislé; práci jednotlivým správním senátům

bude přidělovati předseda zemského sněmu tak, aby národnostní složení senátu odpovídalo národnosti stran na věci zúčastněných.

Také okresům zůstane právní subjektivita i působnost v oboru veřejné správy, samospráva okresní a oddělí od státní správy a na samosprávné okresní orgány bude přenesena celá řada agend, které byly dosud obstarávány státními úřady.

Nová organisace okresní samosprávy bude obdobná jako u samosprávy zemské. Také v okresních zastupitelstvech /sborech o 16 až 40 členech, podle velikosti okresu/, volených podle všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva a podle zásady poměrného zastoupení vždy na 6 let, budou zřízeny národnostní kurie, ovšem jen v těch okresech, kde okresní zastupitelstvo není složeno z členů téže národnosti a kde aspoň 3 členové okresního zastupitelstva udají národnost, pro kterou bude v zemi zřízena kurie zemského sněmu. V každém okrese bude zřízen okresní výbor, složený z okresního starosty a z 8 přisedících, volených kuriemi /kde nebude kurií, bude okresní výbor zvolen okresním zastupitelstvem/, také v okresech budou okresní komise a okresní správní senáty. Všecky tyto okresní orgány budou obdobně řízeny a upraveny, jako stejnoznačné orgány zemské samosprávy a budou míti obdobnou působnost, ovšem jen v mezích místní a věcné kompetence okresů, v některých podrobnostech bude organisace okresní samosprávy přirozeně poněkud jednodušší, než organisace samosprávy zemské.

III.

Obsah osnovy jazykového zákona.

Jazykový zákon upravuje užívání jazyků u soudů, úřadů, orgánů, ústavů a podniků republiky, t.j.státních, a u úřadů samosprávných, zastupitelských sborů a veřejných korporací ve státě. Netýká se užívání jazyků ve stycích soukromých a obchodních, ve věcech náboženství, v tisku a veřejných shromážděních lidu. V této sféře je ustanoveno /§ 128, odstavec 3 a 4 úst.list./, že státní občané republiky mohou užívatí volně kteréhokoliv jazyka.

Ustanovení státního oficiálního jazyka zakládá se na čl. 7 smlouvy Saint-Germainské, kterým to bylo Československu dáno na vůli. Hlavní funkce jazyka státního vypočítává § 1, odstavec 2 zákona. K tomu přistupuje, že jest také jazykem, jehož užívají předseda a ostatní představitelé sněmovních funkcí jakož i vláda v jednání Národního shromáždění /§ 49 jednacích řádů poslanecké sněmovny a senátu Národního shromáždění, zákony z 15. IV. 1920, č. 325 a 326 Sb.z. a n./ a že jest jazykem, v němž se vyhlašují zákony a nařízení /§ 3 zákona ze dne 15.III. 1919, č.139 Sb.z, a n. ve znění zákona ze dne 20.XII. 1921, č. 500 Sb. z. a n./.

Pokud jde o ostatní národnosti ve státě a jejich jazyky, odstraňuje osnova označení „národní, menšiny“, „jazykové menšiny“, „jazyk menšinový“ a pod., třebaže smlouva Saint-Germainská je tak nazývá. Jde o jazyky: německý, ruský /maloruský/ - tento jen mimo Podkarpatskou Rus /prakticky na Slovensku/, neboť na autonomním území Podkarpatské Rusi má tento jazyk postavení zvláštní, obdobné jazyku státnímu /srov. § 6. odst. 2/ - dále jazyk maďarský a polský. Uvedené jazyky jsou také úředními, neboť soudy, úřady, orgány, ústavy a podniky republiky, a to ve všech instancích, v nich za podmínek §u 2 úřadují, t.j. přijímají v nich podání, vydávají v nich vyřízení, projednávají v nich se stranami, veřejný žalobce vznáší v nich obžalobu a jiná

podání na soud, vydávají se v nich vyhlášky, děje se označení úřadů a dopisuje se obcím téhož jazyka. V oboru samosprávy /§ 3/ mohou obce, zastupitelské sbory a veřejné korporace jazyky ty ustanoviti si vlastním usnesením za jednacím jazyky.

Práva zaručená těmto jazykům mají platiti výslovně jen pro státní občany, nikoli také pro cizince. Smlouva Saint-Germainská zaručuje jazyková práva také jen státním občanům československým.

Jazyková kvalifikace soudních okresů, která zakládá zmíněná práva podle § 2, snižuje se z dosavadních 20% na 15% příslušníků dotyčného jazyka. To bude míti za následek, že k dosavadním okresům s kvalifikovanou jazykovou menšinou přibude dalších 10 okresů s německým obyvatelstvem, 1 s obyvatelstvem maďarským a 1 s obyvatelstvem ruským. Úhrnem bude 156 kvalifikovaných soudních okresů s obyvatelstvem německým, 24 s obyvatelstvem maďarským, 3 a polským a 6 s ruským /na Slovensku/.

Místo dosavadního dvojjazyčného vyřizování v jazyku státním a menšinovém zavádí se pronikavou měrou vyřizování jednojazyčné v jazycích jiných národností už v okresích od 15%. Dosud bylo jednojazyčné vyřizování přípustné jen v soudních okresích s 2/3 kvalifikací /66,33%/, a to jen u lokálních soudů a úřadů, jejichž obvod nepřesahoval jeden soudní okres, takže na př. okresní úřady neb okresní finanční ředitelství, jejichž obvod zaujímá víc než jeden soudní okres, toho účastny nebyly. Soudy a úřady II.stolice /na př. krajské soudy, zemské úřady, zem,fin. ředitelství/ mohly vydávati jednojazyčné vyřízení jen v záležitostech, které k nim ze zmíněných soudních okresů došly v cestě instanční, nikoli ve věcech, v nichž rozhodovaly samy v I.stolici. Tato obmezení nyní padají. Zrušuje se také výhrada dvojjazyčnosti při knihovních zápisech, ač výhrada ta byla odůvodněna publicitou pozemkových knih. Nad to, co uvedeno, jednojazyčné vyřizování se zavádí ne pouze jako fakultativní, jaké jím dosud bylo, nýbrž jako povinné. Dvojjazyčné vyřizování zůstává v platnosti jen u soudů, úřadů a orgánů, jejichž působnost se vztahuje na obvod celého státu, a pak při úředních aktech zvláštní povahy u soudů, úřadů a orgánů nižších.

Do 2. bodu odstavce 2 vkládá osnova dodatek, kterého tam dosud nebylo: „anebo může-li z okolností na tuto příslušnost souditi“. Účelem těchto slov je obmeziti počet případů, kdy se straně nedostane hned vyřízení v jazyku, na který má nárok – poněvadž její příslušnost k určité národnosti nebyla známa – na nejmenší míru a odstraniti příčinu ke stížnostem.

Povinnost veřejného žalobce užívatí v trestním řízení jazyku jiných než československého rozširuje se tak, že ne pouze obžalobu proti příslušníku jiné národnosti bude povinen vznéstí /jen/ v jeho jazyku, nýbrž i jiná podání, která se mu dodávají, na př. odvolání, zmateční stížnost a j.

Zavádí se dopisování soudů, úřadů, orgánů, ústavů a podniků republiky obcím s jiným jednacím jazykem než československým v jejich jazyku. Dosud se dopisovalo takým obcím jen v jazyku státním, poněvadž jazyková práva příslušela jen stranám, nikoli obcím jako úřadům. Tento právní stav se nyní mění. Bude se dopisovati zásadně jednojazyčně v jazyku obce, a jen výjimečně v případech zvláštních v zákoně naznačených dvojjazyčně také s textem v jazyku státním. Požadavek týkající se korespondence splňuje se tu ještě ve větším rozsahu než bylo žádáno. Požadavek zněl původně, aby v textu v jazyku státním byl připojen překlad. Místo toho dostává

se obcím korespondence jednojazyčné v jejich jazyku a to jako původní znění, nikoli pouhý překlad.

Státní ústavy a podniky - mezi nimiž zaujímají hlavní místo státní dráhy a pošty - podrobují se v osnově předpisům o úřadování v jazycích jiných národností, jaké platí pro soudy, úřady a orgány státní; přesto že ustanovení čl. 7 smlouvy Saint-Germainské, „aby příslušníkům jiného jazyka než československého byla poskytnuta přiměřená možnost užívat před soudy svého jazyka“, nevztahuje se na státní podniky a ústavy. Kromě toho osnova nejen že staví státní podniky a ústavy co do povinnosti k jazykům jiným národnostem na roveň soudům, úřadům a organům, nýbrž připouští nad to ještě jazyky ty i v jiných případech, když toho žádá zřetel na potřebu provozu zvláště po stránce odborné a obchodní. Úprava tato znamená úplný převrat dosavadního právního stavu, neboť tam, kde dosud nebylo žádného práva – a podle cit. článku 7 smlouvy Saint-Germainské býti nemuselo – poskytuje se nyní víc, než platí pro soudy i úřady a orgány.

Ustanovení osnovy, že při použití jazyka československého spolu s jiným jazykem bude jazyk státní vždy na prvním místě, je odůvodněno kromě toho, že jde o jazyk státní, oficiální, prostou skutečností, že k jazyku československému přísluší 66,91% obyvatelstva státu, k jazyku německému 22,32%, k jazyku maďarskému 4,78%, k jazyku ruskému /maloruskému/ 3,79% a k jazyku polskému 0.57%.

Samosprávným úřadům, zastupitelským sborům a veřejným korporacím přiznává se nyní přímo v ústavním zákoně právo ustanoviti si jednací jazyk. Dosud bylo právo to přiznáno vládním nařízením jazykovým č. 17/1926 Sb.z. a n., a to jen úřadům místní samosprávy a některým veřejným korporacím. Nejde arciž o neobmezené seburčovací právo jazykové, které podle zkušenosti vedlo ke zvůli a ohrožovalo spořádané úřadování. V důvodové zprávě k jazykovému zákonu z roku 1920 bylo podrobně vyloženo, z jakých důvodů není možno poskytnouti neobmezené seburčení ve věcech jazykových. Důvody ty trvají dosud. Osnova však obmezení podstatně uvolňuje. Na př.: Nebude nemožno, aby obec, která nemá ani 20% obyvatelstva jiného jazyka, ustanovila si svým usnesením za jednací jazyk také tento jiný jazyk, případně alespoň pro některé úkony; obcím, ve kterých je aspoň 20% obyvatelstva jiné národnosti než československé, ukládá se přímo v zákoně povinnost vydávati vyřízení i v tomto jazyku, kdežto dosud to bylo jen privilegium pro jazyk československý; jednostranné výsady jazyka československého se odstraňují nebo zmenšují i v jiných případech; všeobecná zmocňovací klausule §u 8 zákona /že „moc výkonná upraví v duchu zákona užívání jazyků pro samosprávné úřady, zastupitelské sbory a veřejné korporace“/ se ruší. Zmocnění tomu se vytýká, že jazykovou úpravu úplně odňalo zmíněným samosprávným orgánům a dalo ji vládě. Poněvadž však jazykový zákon má podle §u 129 ústavní listiny obsahovati toliko zásady a je zákonem jen rámcovým, nelze se bez zmocnění k další úpravě druhotnými normami obejíti. Zmocnění, která proto musí býti do zákona pojata, mají však obmezenější rozsah a jsou dána pro speciální případy.

Některá ustanovení přejímají se do zákona z vládního nařízení jazykového č. 17/1926 Sb.z. a n. Dispoice ta má ten důležitý význam, že se dotčeným normám propůjčuje kvalita ústavní. Tím vyhovuje se přednesenému požadavku německých mluvčích, aby jazykové výhody byly pokud možno zakotveny /verankert/ už v zákoně samém.

V § 4 upravuje se užívání češtiny a slovenštiny ve vzájemném poměru. Slovo „úřady“ v dosavadním textu zákona zavdávalo někdy příčinu k výkladu, jakoby se předpis netýkal jiných veřejných orgánů, zejména také ústavů a podniků, na př. železnic a pošt. Proto nahrazuje se slovo to výrazem: „veškeré veřejné orgány /§§ 1 a 3/“, t.j. soudy, úřady, orgány, ústavy a podniky státní, dále samosprávné úřady, zastupitelské sbory a veškeré veřejné korporace ve státě.

Dosavadní právo příslušníků jiné národnosti než československé užívati vlastního jazyka ve vyučování na školách pro ně zřízených jakož i při správě těchto škol a kulturních institucí pro tyto příslušníky bude podle osnovy v mezích stanovených prováděcími předpisy rozšířeno i na vzájemný styk těchto škol a kulturních institucí s dozorčími úřady neb orgány státní správy školské a osvětové.

Podle ustanovení § 6, odst. 2 má jazykového zákona býti užito také na Podkarpatské Rusi, dokud jazyková otázka nebude tam upravena sněmem. Poněvadž však jazyk ruský /maloruský/ na území Podkarpatské Rusi má postavení zvláštní – nikoli pouze takové, jaké je mají jiné jazyky než československý podle § 2 – dává se této dochylce výraz ustanovením „budiž užito tohoto zákona, avšak se zvláštním zřetelem na postavení jazyka ruského /maloruského/ na tomto území“.

Zmocňovací klausule § 8 přejímají jednak ustanovení dosavadního zákona, jednak stanoví další výhody pro příslušníky menšinových národností. Tak na př. zmocnění k vydání předpisů o usnadnění styku s příslušníky jiného jazyka, než ve kterém veřejný orgán /§§ 1 a 3/ po rozumu tohoto zákona úřaduje, znamená, že má býti umožněno, aby tam, kde úřady a orgány, zejména finanční prokuratura, zastupují stát před soudy nebo jinými úřady, mohly – když protistranou bude příslušník jiné národnosti – užiti i jeho, po případe jen jeho jazyka, zvláště v řízení exekucním pro daně a veřejné dávky a v knihovních návrzích; dále, aby při uzavírání soukromoprávních smluv za stát jako stranu, je-li druhá smluvní strana příslušníkem jiné národnosti než československé, bylo možno sjednati a sepsati smlouvu také v jejím neb jen v jejím jazyku; konečně, aby bylo možno soutěže na dodávky a práce vypisovati také v jiném jazyku státním.

Také předpisy o jazykových znalostech jsou vesměs opatřením směřující k tomu, aby se zabezpečilo úspěšné provádění jazykového zákona a nařízení.

Konečně zjednáva se zákonný podklad pro případnou jazykovou úpravu styků s cizinou se zřetelem na mezinárodní právo a zvyklosti.

Na konec se podotýka, že v prováděcím nařízení, které bude vydáno připraveno je nyní už kromě toho, co poskytuje přímo zákon sám, dalších 27 výhod pro jazyky jiných národností než československé.